

GÜVEN TEORİSİNE DAİR HANEFİ MEZHEBİ BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

*An Evaluation of the Theory of Trust in the Context of Hanafi
School*

Oğuzhan ORHAN*

Öz

Bir akdin tarafları, irade beyanlarını anlamlandırma hususunda uyuşmazlığa düşebilirler. Bu durumda uyuşmazlığın giderilmesi için hâkimin irade beyanlarını yorumlaması gerekmektedir. Bu yorumun hangi esaslara göre olacağına dair tarih boyunca birçok teori ortaya atılmıştır. Günümüzde Türk/İsviçre borçlar hukukunda hâkim teori, güven teorisidir. Fakihlerin de tarafların irade ve irade beyanları arasında farklılık olması durumunda nasıl bir yol izleneceği hususunda farklı yaklaşımlarda buldukları görülmektedir. Hanefî fakihlerin genel yaklaşımı, iradeden ziyade irade beyanını esas alma yönündedir. Hanefî fakihlerin bu husustaki yaklaşımına hukuk tarihi boyunca öne sürülen teorilerden en yakınının açıklama teorisi olduğu, ancak bazı hallerde bu teoriden ayrılıp irade veya güven teorisine yaklaştıkları görülmektedir. Bu bağlamda Hanefî fakihler, hukukî işlem güvenliği ve hakikî iradenin korunması ilkeleri arasında güven teorisinde olduğu gibi beyan sahibini ihmal edip yalnızca muhatabı esas alan normatif bir yorum teorisine hacet kalmaksızın denge kurabilmişler ve asırlar

* Arş. Gör. Oğuzhan ORHAN, Kırıkkale Üniversitesi Hukuk Fakültesi İslâm Hukuku Ana Bilim Dalı., orhanoguzhan@kku.edu.tr, ORCID: 0000 0003 0555 0936.

Makale Gönderim Tarihi/Received: 12.12.2024.

Makale Kabul Tarihi/Accepted: 24.12.2024.

Atıf/Citation: Orhan, Oğuzhan. "Güven Teorisine Dair Hanefi Mezhebi Bağlamında Bir Değerlendirme." *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 6, no. 2 (2024): 2591-2642.

"Bu eser, Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License ile lisanslanmıştır. / This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License."

öncesinden sistematik ve tutarlı bir akid nazariyesi geliştirebilmişlerdir. Makalede, öncelikle irade beyanı, rıza-irade beyanı ilişkisi, bu ilişkiye tesir açısından hatalı ve ciddi olmayan irade beyanları ile genel hatlarıyla güven teorisine dair bilgi verilmiş ve akabinde bu teori Hanefî fakihlerin meseleye yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmeye tabi tutulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, İrade, İrade beyanı, Yorum, Güven Teorisi, Hukukî İşlem Güvenliği, Hanefî Mezhebi.

Abstract

In many cases, the contracting parties attribute different meanings to the declarations of will. In this case, in order to resolve the dispute between the parties, the declarations of will must be interpreted by the judge. Many theories have been put forward throughout history regarding the principles on which this interpretation will be based. Today, the dominant theory in Turkish/Swiss law of obligations is the trust theory. The faqih's have also taken different approaches on how to proceed in case of differences between the parties' will and declarations of will. The general approach of the Hanafi faqih's is to take the declaration of will rather than the will as the basis. It is seen that the closest approach to the Hanafi faqih's' approach in this regard is the explanation theory among the theories put forward throughout the history of law, but in some cases, they departed from this theory and approached the will or trust theory. In this context, the Hanafi faqih's were able to establish a balance between the principles of the security of legal transactions and the protection of the true will without the need for a normative theory of interpretation that neglects the declarant and focuses only on the addressee, as in the trust theory, and they were able to develop a systematic and consistent contract theory centuries ago. In this article, firstly, information on the declaration of will, the relationship between consent and declaration of will, erroneous and non-serious declarations of will in terms of the effect on this relationship, and the theory of trust in general terms are given, and then this theory is evaluated in line with the Hanafi jurists' approach to the issue.

Keywords: Islamic Law, Will, Declaration of Will, Interpretation, Trust Theory, Security of Legal Transactions, Hanafi School.

GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran hususların başında, haklara ve borçlara ehil olması yani zimmet (vücub ehliyeti) sahibi olması gelmektedir.¹ İslâmî anlayışa göre insanın sahip olduğu bu özellik, Kuran-ı Kerim’de Araf suresinin 172. ayetinde yer alan bezm-i elest sözleşmesine² dayanmaktadır. Nitekim insanın diğer hemcinsleriyle gerçekleştiği bütün borç ilişkilerindeki iltizam ve ilzamları meşruiyetini buradan almaktadır.³

Pozitif hukukta borç ilişkisinin kaynakları; sözleşmeden, haksız fiilden ve sebepsiz zenginleşmeden doğan borç ilişkileri olmak üzere üçlü bir ayrıma tabi tutularak ele alınmaktadır. Meselecî metodu esas alan fıkıh kitaplarında bu şekilde bir sınıflandırma bulunmamakla beraber borçlar ve aynî hakların bütün kaynaklarının karşılığını bulmak mümkündür. Muâsır bazı İslâm hukukçuları ise hak ve borçları hukukî tasarruf ve hukukî hâdise olmak üzere iki sebebe bağlamaktadır.⁴ Her hâlükârda borç, ya kişinin kendi iradesinden ya da iradesi olmaksızın kanunen öngörülen bir yükümlülük sebebinden meydana gelmektedir.⁵

Kişinin kendi iradesinden doğan borçların başlıcasını akitlerden doğan borçlar, akitlerin esasını ise tarafların karşılıklı irade beyanları oluşturmaktadır. Bununla beraber akitleri meydana getiren aslî unsur, tarafların iradesi (rızası) olup bunun ortaya çıkarıldığı vesile (söz, yazı vs.) bu iradenin hariçteki suret ve

¹ Molla Hüsrev, *Mirkaâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*, thk. Cemal Ebu İz (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2017) 304.

² “Kıyamet gününde, biz bundan habersizdik demeyesiniz diye Rabbin Âdemoğullarından, onların bellerinden zürriyetlerini çıkardı, onları kendilerine şahit tuttu ve dedi ki: Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (Onlar da), Evet (buna) şahit olduk, dediler.” Bkz. Araf, 7/172.

³ A. Cüneyd Köksal, “Hanefi Fıkıh Düşüncesinde Vücub-Eda Ayrımı ve Bu Ayrımla İlişkili İki Mesele,” *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no.25 (2012): 108.

⁴ Bu tasnifin meziyetleri ve Batılı hukuk sistemlerin tasnifinin sıkıntılılarına dair Bkz. Abdürrezzâk Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak fi'l-fıkhî'l-İslâmî*, C.1, (Beyrut: Menşûrâtü'l-Halebî el-Hukukiyye, 1998) 68.

⁵ Mustafa Avcı, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Atlas Yayıncılık, 2019) 516.

mazharından ibarettir.⁶ Ancak irade veya rıza derunî bir hâdise olup hakikatinin bilinmesi mümkün olmayacağından hukuk düzenleri iradenin dışı yansıması hali olan irade beyanlarını dikkate alıp hukukî sonuçları buna bağlamıştır.⁷ Birçok halde taraflar irade beyanlarına farklı manalar yüklemekte veya başka bir deyişle irade beyanlarının birbirine uygunluğu hususunda ihtilaf söz konusu olmaktadır. Bu durumda taraflar arasındaki uyuşmazlığın giderilmesi için irade beyanlarının hâkim tarafından yorumlanması gerekmektedir.⁸

İrade beyanlarının yorumlanması hususunda modern hukukta beyan sahibinin beyanına verdiği anlamı esas alan 'irade teorisi', beyan sahibinin iradesini değil beyanını esas alan 'beyan teorisi' ve beyan muhatabının dürüstlük kuralı bağlamında içerisinde bulunduğu hal ve şartlara göre beyanı nasıl anlaması gerektiğini esas alan 'güven teorisi' olmak üzere üç teori ortaya atılmıştır.⁹ Günümüzde Türk/İsviçre borçlar hukukunda genel kabul gören hâkim teori güven teorisidir. Fakihler de tarafların irade ve irade beyanları arasında farklılık olması durumunda nasıl bir yol izleneceği hususunda farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır.

Bu çalışmada öncelikle irade beyanı, rıza-irade beyanı ilişkisi, bu ilişkiye tesir açısından hatalı ve ciddi olmayan irade beyanları ile genel hatlarıyla güven teorisine dair bilgi verilecek ve akabinde bu teori Hanefî fakihlerin meseleye yaklaşımları doğrultusunda değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. Son olarak

⁶ Nâsirüddîn el-Beyzâvî, *el-Ğâyetü'l-kuşvâ fi dirâyeti'l-fetvâ*, C.1, thk. Ali Muhyiddin el-Karadâğî (Beyrut: Daru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2008) 572; Ali el-Hafif, *Ahâmü'l-mu'âmelâti's-şer'iyye* (Kahire: Daru'l-fikri'l-arabî, 2008) 213; Mustafa ez-Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âm* (Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2012) c.1, 405.

⁷ Beyzâvî, *el-Ğaye*, c.1, 572; Ali Himmet Berki, *Hukuk Mantığı ve Tefsir* (Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2018) 128; Necip Kocayusufpaşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2014) 130.

⁸ Cevdet İlhan Günay, *Türk Borçlar Kanunu Şerhi* (Ankara: Yetkin Basımevi, 2015) 126; Kemal Oğuzman ve Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2018) 69; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Yetkin Basımevi, 2016) 147.

⁹ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 149; Mehmet Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Konya: Mimoza Yayınları, ty.) 153; Barış Demirsatan, "İrade Beyanlarının Yorumlanması Bakımından Muvaza," *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26, no:2 (2020): 1224-1228.

çalışmanın gayesinin daha iyi anlaşılması adına iki hususa temas etmekte fayda olduğunu düşünüyoruz:

Birincisi; çalışmamızın konusu, niyet ve kasdın veya başka bir deyişle kişiyi akit yapmaya sevk eden unsurun akitlere tesiri değildir. Mesela vadeli satılan bir malın daha sonra peşin para karşılığında daha az bir bedelle geri satın alınması şeklinde cereyan eden bey' u'l-inede tarafların satış akdi perdesi altında faizli muamele yapmak kasdıyla hareket etmelerinin akdin sıhhatine olan tesiri, bu hususta yalnızca bey' akdi için taraflardan sâdır olan zâhiri lafızlara mı yoksa iç iradeye mi itibar edileceği gibi meseleler bu çalışmanın konusu değildir. Bu hususu belirtmemizin sebebi, güncel fıkıh literatüründe irade ve irade beyanı arasındaki uyumsuzluklar konusu ele alınırken bu iki konunun birbirine karıştırıldığı görülmektedir.

İkincisi; İslâm hukuku kendi has kâide ve esasları olan ilahî menşei müstakil bir hukuk sistemidir. Beşerî hukuk sistemleriyle İslâm hukuku arasında yapılan mukayeselerde bu husus göz ardı edilmemelidir. Zira modern hukukta yer alan bazı ıstılah ve kurumları İslâm hukukundakilerle özdeşleştirme çabaları, çoğu zaman ilmîlikten uzak yüzeysel neticelere vücut vermektedir. Çalışmada mümkün mertebe bu mühim nokta göz ardı edilmemeye çalışılarak güven teorisi, Hanefî mezhebinin konuya yaklaşımı bağlamında tahlil ve değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

I. İRADE BEYANI KAVRAMI

İrade beyanı, hukukî netice doğuracak bir işlemi yapma iradesinin açığa çıkarılmasıdır.¹⁰ Nitekim hukukî işlem, 'hukukî sonuç doğurmaya yönelik irade

---

¹⁰ Kemal Oğuzman ve Nami Barlas, *Medeni Hukuk Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar* (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2019) 195; Yunus Apaydın, "İrade Beyanı," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 22/387.

açıklaması'¹¹ şeklinde tarif edilmektedir.¹² Tarifte yer alan 'irade açıklaması' yerine 'irade beyanı' tabiri de çoğunlukla kullanılmakla beraber¹³ irade açıklaması, irade beyanından daha geniş olup irade faaliyetini de içermektedir.¹⁴ Tariften de anlaşıldığı üzere, irade beyanı hukukî işlemin en mühim unsurudur.¹⁵

¹¹ Hukukî işlemin aslî unsuru irade beyanı olsa da bu, hukukî neticenin yalnızca irade beyanıyla meydana geldiği anlamına gelmemektedir. Zira hukukî neticeye yönelen irade beyanlarına hukukî neticeyi bağlayan hukuk düzenidir. Bkz. Kocayusufpaşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 87. Öyle ki kanunun emredici hükümlerine aykırı sözleşme hükümsüzdür Bkz. TBK 27. Aynı durum İslâm hukuku içinde geçerlidir. Mesela iki kişi arasında icra edilen bir satış (bey') akdinde icap ve kabulün ardından (diğer gerekli hususlarda mevcutsa) satılanın (mebi') satın alanın mülkiyetine geçme neticesini vaz' eden Allah Teâlâ' (Şâri') dir.

¹² İhsan Erdoğan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, (Ankara: Gazi Kitabevi, 2017) 46; Ahmet Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Turhan Yayıncılık, 2016) 42.

¹³ Kenan Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C.1 (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1969) 76; Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 42; Kocayusufpaşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 84.

¹⁴ "İşî neticelendirmek iradesi, iradeyi diğer kimselerin ıttilatına ulaştırmak gayesine matuf olmayan bir hareket tarzından da istidlal edilebilir. Bu nevi irade izharına beyan denemez, bu nevi irade izharı neticelendirici bir vakia (iradenin fiili emaresi)dir." Bkz. Andreas Von Tuhr, *Borçlar Hukukunun Umumî Kısmı*, çev. Cevat Edege (Ankara: Olgaç Matbası: 1983) 151.

¹⁵ Kocayusufpaşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 90; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 127; Bununla beraber hukukî işlemler her zaman irade beyanından ibaret değildir. Zira hukukî neticenin ortaya çıkması için irade beyanı haricinde başka hususların mevcudiyetinin gerekli olduğu hukukî işlemlerde vardır. Bkz. Erdoğan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 49; Kocayusufpaşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 91. Bu husus hem İslâm hukuku hem de pozitif hukuk için geçerlidir. Mesela nikâh akdinin kurulması için İslâm hukukunda iki şahit gerekir. Bu hususta ittifak olmakla beraber sadece şahitliğin sıhhat şartı mı yoksa akdin tamam olmasının şartlarından mı olduğunda ihtilaf edilmiştir. Bkz. Ebü'l-Velîd Muhammed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, thk. Salim el-Cezâirî (Beyrut: Müessetür-risâle, 2015) 481. Aynı şekilde pozitif hukukta da nikâh akdinin evlenme memuru önünde yapılması şart koşulmuştur. Bkz. TMK 141. Buna göre zikredilen unsurlar olmadan hukukî işlem meydana gelmemektedir; Türk Hukuk Lügatinde irade beyanı (izhârı) ile alakalı yukarıdaki ifademizi destekler surette şöyle denilmektedir: "Gerek bir taraflı, gerek iki taraflı bulnsun her hukukî muamelenin en esaslı unsuru iradenin muteber bir tarzda izhar edilmesidir. Çünkü hukukî muameleler ferdin iradesinden değil, belki iradenin kanunun istediği şekilde açığa vurulmasından doğar. Bugünkü hukuka 'irade beyanı nazariyesi' ismi verilen müessesede işte bu düşüncelerin meydana getirdiği bir eserdir." Bkz. Türk Hukuk Kurumu, *Türk Hukuk Lügati* (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991) 186.

İrade beyanının bu kurucu mahiyeti, tek taraflı veya iki taraflı olsun bütün hukukî işlemler için geçerlidir. Nitekim iki taraflı hukukî işlemlere tekâbül eden akitler¹⁶, tarafların karşılıklı irade beyanlarının hukukî sonuç doğurmak üzere bir hususta ittifak etmesiyle meydana gelmektedir.¹⁷

A. İrade Beyanının Unsurları

Pozitif hukuk doktrininde irade beyanının, unsurlarına ayrılarak tetkik edildiği görülmektedir. Buna göre irade beyanı iki unsurdan oluşur: İrade (sübjektif unsur) ve beyan (objektif unsur).¹⁸ Bizde çalışmamızda faydasına binaen

¹⁶ Oğuzman- Barlas, *Medeni Hukuk*, 181; Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 103. maddesinde akit şöyle tarif edilmektedir: Akit, tarafeynin bir hususu iltizâm ve taahhüd etmeleridir ki icap ve kabulün irtibatından ibarettir. Bkz. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*, C.1 (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017) 199; TBK'nın birinci maddesine göre akit (sözleşme) tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanıyla kurulan hukukî işlemidir. Bkz. Oğuzman ve Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 42; Hayrettin Karaman'a göre TBK'da yer alan tarif nâkıstır. Zira hukukî işlem olarak akitten söz edilebilmesi için tarafların karşılıklı iradelerinin hukukî netice doğuracak şekilde beyan edilmesi gerekir. Nitekim mesela havanın soğuk olması noktasında da tarafların karşılıklı irade beyanında bulunmaları hukukî netice doğurmayacağından akit olarak isimlendirilemez. İslâm hukukçularının yaptığı tarif ise akdin bütün unsurlarını ihtiva etmektedir. Bizimde katıldığımız bu görüş için Bkz. Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C.2 (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016) 53-54; Ebû Bekir er-Râzî'ye göre ise kişiye yükümlülük getiren her türlü hukukî tasarruf –tek taraflı veya çift taraflı olması fark etmeksizin- akit olarak isimlendirilir. Nitekim er-Râzî'ye göre kişinin yemin ederek bir şeyi yapmayı vaat etmesi de bir akittir. Bkz. Ebû Bekir er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık el-Gamhâvî (Beyrut: Daru İhyâi Turâsu'l-Arabî, 1979) c.3, 285. Bu anlamda akit, hukukî tasarruf kavramıyla eş anlamlı olmaktadır. Bkz. Muhammed Ebu Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd* (Kahire: Daru'l-fikri'l-arabî, 2020), 174; Çalışmada akit kavramından Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de yer alan mana kastedilmektedir.

¹⁷ Kocayusufşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 95; Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 54; Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 88.

¹⁸ Esat Arsebük'e göre irade beyanında ayırt edici iki unsur vardır: Beyanın muhtevası ve beyan iradesi. Beyan muhtevası, irade beyanını izhar için kullanılan vasıtaların muhataba anlattığı manaya göre beyanda bulunan kimsenin arzusu olarak tezâhür eden şeydir ki buna 'iş bitirmek iradesi' veya 'hukukî neticeye yönelmiş irade' de denilir. Beyan iradesi ise ferdin akdi husule getirmek için iradesini diğer şahıslara bildirmeye karar vermesidir. Mesela yazı ile yapılan irade beyanlarında, birinci unsur (iş bitirmek iradesi) beyanda bulunan kimse tarafından tanzim

bu yöntemi esas alarak irade beyanının bahsi geçen iki unsurunu, pozitif hukuk ve İslâm hukuku doktrinleri bağlamında kısaca ele alacağız.

a. İrade (Sübjektif Unsur)

Giriş kısmında işaret ettiğimiz üzere, hem İslâm hukukunda hem de pozitif hukukta akdin aslî unsuru (gıvâmu'l-akd), rıza ve iradedir. Nitekim ayet-i kerimede, “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rızaya dayanan ticaret olursa o müstesna...*”¹⁹ buyrulmaktadır. Konuya dair bir hadis-i şerif şöyledir: “*Akit yapan taraflar karşılıklı rıza olmaksızın alışverişi nihayete erdirmesinler.*”²⁰ Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 175. maddesinde de bu durum şöyle ifade edilmektedir: “*İcab ve kabulden maksâd-ı asli ki terazi-i tarafeyndir.*”²¹ TBK'nın ilk maddesinde de “*Sözleşme, tarafların iradelerini karşılıklı olarak açıklamalarıyla kurulur.*” düzenlemesine yer verilerek sözleşmelerin esasının tarafların iradelerine dayandığına işaret edilmektedir. Buna göre pozitif hukuk anlayışına göre de akitlerin kurucu ve aslî unsuru iradedir.²²

İrade, gerçekleşmesi imkân dâhilinde olan bir şeyi yapıp yapmamak, ihtimali olan belirli bir surette yapmayıp diğer surette yapmak veya belli bir zamanda yapmayıp mümkün olan diğer bir zamanda yapmak gibi vasıflanması mümkün olan sıfat/sıfatlarla tahsis etmek veya o şeyi tahsis eden sıfat olarak tarif edilebilir.²³ Bu manasıyla irade, Şihâbüddîn el-Karâfî'nin de belirttiği üzere niyetin cinsi olmaktadır.²⁴ Abdürrezzak Senhurî ise iradeyi, ‘belli bir şeyi yapmaya azmetmek

---

olunan vesikada belirtilir. Beyan iradesi ise bazen imza ile ve çok defa da yazılan şeyin muhataba teslimi veya gönderilmesiyle ortaya çıkarılır. Bkz. Esat Arsebük, *Borçlar Hukuku* (İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1943) 232-233.

¹⁹ Nisa, 4/29.

²⁰ Tirmizi, “Kitabü'l-buyu,” 1248.

²¹ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, C.1, 245; Yani icap ve kabulden aslî maksad iki tarafın karşılıklı rızasıdır.

²² Necmeddin Feyzioğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C.1 (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976) 47; Erdoğan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 47.

²³ Ebü'l-Abbâs el-Karâfî, *el-Ümniyye fi idrâki'n-niyye* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984) 8.

²⁴ Karâfî, *el-Ümniyye fi idrâki'n-niyye*, 7.

şeklinde gerçekleşen kalbî eylem' şeklinde tarif etmektedir.²⁵ Kanaatimizce bu ikinci tarif, irade beyanının unsuru olan iradenin manasını daha açık surette beyan etmektedir.

İrade de üç unsurdan meydana gelmektedir: Fiil iradesi, beyan iradesi (veya bilinci) ve hukukî sonuç (işlem) iradesi.²⁶ Fiil iradesi, iradeyi dış dünyada ortaya çıkarmak için yapılan fiile yönelen iradedir. Beyan iradesi, kişinin hukukî işlem yapma iradesini dış dünyaya aksettirme arzusu, isteğidir.²⁷ İşlem iradesi ise beyan sahibinin beyanıyla hukukî netice doğuracak bir işlemi yapma iradesidir. Buna göre beyan sahibi, hukukî işlem yapma kastına sahip olmalı, bunun haricindeki (öğrenme, şaka (hezl vb.) kasıtlarla beyanda bulunmuş olmamalıdır.²⁸

Klasik fıkıh literatüründe akitlerde yer alan irade beyanının irade unsurunu ifade etmek için genellikle rıza, ihtiyar veya kast kavramları kullanılmaktadır.²⁹ Cumhura göre rıza ve ihtiyar -istilâhî olarak- eş anlamlı olmakla beraber Hanefî fukahası rıza ve ihtiyar kavramlarının arasını ayırmaktadır.³⁰ Buna göre ihtiyar,

²⁵ Abdürrezzak es-Senhûrî, *el-Vasîf fi şerhi'l-kânûni'l-medeniyyi'l-cedîd: Nazariyyetü'l-iltizâm bi-vechin 'âmmin*, 145.

²⁶ Bazı yazarlar, iradenin unsuru olarak zikrettiğimiz bu üç unsuru doğrudan irade beyanının unsuru olarak ele almaktadır. Bkz. Murat Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," Doktora tezi (İstanbul, 2019), 44.

²⁷ İleride güven teorisi ele alınırken zikredileceği üzere, pozitif hukukta bazı durumlarda kişinin doğrudan beyan iradesi olmasa dahi fiilinden ötürü başkalarının onda hukukî sonuç doğurmaya yönelik bir irade olduğu noktasında çıkarımda bulunabileceklerini bilmesi (beyan bilinci) veya bu hususta gerekli özeni gösterseydi bunu bilebileceği bazı haller de beyan iradesi varmış gibi kabul edilmektedir. Bkz. Kocayusufpaşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 131; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 131.

²⁸ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 129; Arsebük, *Borçlar Hukuku*, 57.

²⁹ Ebü'l-Fazl el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*, thk. Muhammed Derviş (Beirut: Daru'l-Erkâm, ty) 251; Ebü'l-Menâkıb Şihâbüddîn ez-Zencânî, *Tahrîcü'l-fürû' 'ale'l-uşûl*, thk. Muhammed Edip Salih (Beirut: Müessesetür-Risâle, 1982) 143.

³⁰ Ebu Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd*, 193; Ali el-Hafif, *Ahkâmu'l-Muâmelati's-Ser'iyye*, 341-342; Ali Muhyiddin Karadağî, *Mebdeu'r-Rıza Fi'l-Ukûd* (Beirut: Dâru'l- Beşâiri'l-İslâmiyye, 1985) 197.

bir şeyi yapıp yapmamaktan birini tercih edip kalbin ona yönelmesini ifade eder.³¹ Rıza ise kalbin bu yönelmesi sebebiyle kişide meydana gelen memnuniyeti ifade eder ki yüzde tebessüm gibi şeylerle ortaya çıkar.³² Başka bir açıdan rıza, ihtiyarın son derecesidir.³³

Konuyu nihayete erdirmeden evvel çalışmamızla bağlantılı olduğunu düşündüğümüz bir hususa değinmekte fayda görmekteyiz: Karşılıklı rızanın akdin esası olduğu hususunda İslâm Hukukçuları arasında görüş birliği olmakla beraber rızanın akdin rüknü mü yoksa sıhhat şartı mı olduğu hususunda Hanefî

³¹ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-'âm*, 451; Büyük Ali Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri* (İstanbul: Meral Yayınları, ty) 509; Sayit Tahir, "İslâm Hukukunda İrade Beyanı", Yayınlanmamış Doktora Tezi (Bursa, 2023) 51.

³² Abdülazîz el-Buhari, *Keşfü'l-esrâr fî şerhi Uşûli'l-Pezdevî*, thk. Abdullah Mahmûd Muhammed (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997) c.4, 536.

³³ Ebu Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd*, 193; Büyük Ali Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, 509; Bazı muasır İslâm hukukçuları, Hanefîlerin rıza ve ihtiyar ayrımını modern hukukta yer alan beyan iradesi ve işlem iradesi arasındaki ayrımla ifade etmektedir. Şöyle ki, onlara göre Hanefî fakihlerin rıza kavramından kasıtları, hukukî işlemin hukukî sonuç doğurmasını arzu etmek manasına gelen işlem iradesi ve ihtiyar kavramından kasıtları ise hukukî sonuç istenmese dahi hukukî işlem doğuracak irade beyanını dış dünyaya aksettirme arzusu demek olan beyan iradesidir. Bkz. Ali el-Hafif, *Ahkâmu'l-Muâmelati's-Şer'iyye*, 343; Abdüsselam Arı, "Rıza", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35/57. Bununla beraber Hanefî fakihlerin ihtiyar ve rıza ayrımının semeresinin görüldüğü fer'î meselelere dair yapmış oldukları değerlendirmeler bu özdeşleştirmenin pek de yerinde olmadığına delâlet etmektedir. Mesela cumhura muhalefetle ikrah altında yapılan nikah akdinin geçerli olduğunu savunan Hanefî fakihlerin buna dair tutundukları birçok delilden birisi şöyledir: Hz. Peygamber üç şeyin (nikah, talak, rec'ât (boşanmadan dönme) veya itk) şakasının da ciddi olduğunu beyan etmiştir. Şakayla (hezl) yapılan bir nikâh akdinde irade beyanında bulunan kişinin akdin hukukî sonuç doğurmasına ne ihtiyarı ne de rızası vardır. İkrah da ise fasit de olsa hukukî işlem iradesi vardır ancak buna rızası yoktur. Öyleyse hükmün hukukî sonuç doğurması hususunda ihtiyarı ve rızası hiç olmadığı halde şaka yollu yapılan nikah akdi geçerli oluyorsa fasitte olsa ihtiyarının olduğu ikrah altındaki nikah akdi evleviyetle geçerlidir. Bkz. Sadrüşşerîa Ubeydullâh b. Mes'ûd, *et-Tavâzih fî halli şavâmi'zî't-Tenkîh* (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2014) 655. Görüldüğü üzere Hanefîler, ihtiyardan yalnızca beyan iradesini kastetmemektedir. Nitekim ikrah halinde akit yapan kişinin ne irade beyanında bulunmaya ne de akdin hukukî sonuç doğurmasına rızası vardır. Sadece kendisini o halden kurtarmak için hukukî sonuç doğuracağını bildiği halde bunu kastederek irade beyanında bulunmaktadır. Yani hem beyan hem de işlem iradesi vardır. Buna göre ihtiyarı beyan iradesiyle, rızayı da hukukî işlem iradesiyle ifade etmek doğru değildir.

mezhebi ile diğer mezhepler arasında ihtilaf vardır.³⁴ Yukarıda bahsettiğimiz üzere cumhur, ihtiyar ve rıza arasında ayırım gözetmediğinden rızayı akdin rüknü olarak görmektedirler. Hanefilere göre rıza, feshe kâbil olan mâli akitlerin sıhhat şartıdır, rıza olmasa dahi akit kuruluur.³⁵ Bununla beraber sıhhat şartlarından birisi olmadığı için akit, fesad ile ma'lûl olur. Mesela ikrah altında yapılan bir satış veya kira akdi icap ve kabulün varlığı ve diğer kuruluş (in'ikad) şartlarının varlığı halinde kurulmuş olur. Ancak akdi yapanın rızası olmadığı için Hanefî fıkıh ıstılahında yer alan fasit akit kategorisinde değerlendirilir. Buna göre ikrah durumu geçtikten sonra irade beyanını ikrah altında yapan kişi (mükreh) akdin hukukî sonuç doğurması yönünde rızası olduğunu beyan etmekle akdi sahih hale getirebilir.³⁶

Hanefî fukahası, nikâh akdi ile talak, köle azadı (ıtk), ric'î talaktan dönüş (rec'ât), ilâ, zihâr vs. gibi tek taraflı bazı hukukî işlemlerde³⁷ ise rızayı sıhhat şartı olarak dahi addetmemiş, şaka yoluyla, ikrah altında hatta hata ile dahi olsa³⁸ bahsi geçen bu hukukî işlemlere yönelik irade beyanını hukukî sonuçların doğması için yeterli görmüşlerdir.³⁹

³⁴ Karadağî, *Mebdeu'r-Rıza Fi'l-Ukûd*, 1002; Ebu Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd*, 198.

³⁵ Ebü'l-Hasen Burhânüddîn el-Merğînânî, *el-Hidâye*, C.4 thk. Muhammed Adnan (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye,ty) 269; Ebû Bekr Şemsü'l-eimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Daru'l-Mârifetü'l-İlmiyye,ty) c.24,55; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, C.2, 373; Alâüddîn el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*, C.7 thk. Muhammed Tâmir (Karaçi: Daru'l-Maa'rifi Diyubend, 2013) 26; Ebu Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd*, 194.

³⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, c.3, 269; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*, c.2, 372.

³⁷ Ebü'l-Leys es-Semerandî, Hanefi mezhebine göre rıza olmasa dahi yalnızca irade beyanıyla hukukî sonuç doğuracak hukukî işlemlerin 17 tane olduğunu ifade etmekte ve bunları tek tek saymaktadır. Bkz. Ebü'l-Leys es-Semerandî, *Hizânetü'l-fıkıh*, thk. Muhammed Abdüsselam Şahin (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005) 332.

³⁸ Hata ile icra edilen talak, Hanefilere göre kazaen (hukuken) geçerli olup diyaneten geçerli değildir. Bkz. Alâüddîn el-Haskefî, *İfâdatü'l-envâr*, thk. Muhammed Berekât (Dimesşk: Mektebetü'l-İmam el-Evzâ'i, 2008) 324.

³⁹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 654; Ebu Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd*, 198.

b. Beyan (Objektif Unsur)

Beyan, 'hukukî işlem yapma iradesini ortaya çıkaran söz, yazı veya buna delâlet eden her türlü işaret' şeklinde tarif edilebilir.⁴⁰ İradenin beyanı için çoğunlukla söz veya yazıyı kullanılmakla beraber âdeten muteber görülen (el veya kafa sallama gibi) işaretler de kullanılabilir.⁴¹ Yerine göre sükût dahi irade beyanı olarak sayılabilir.⁴² Özetle, hem İslâm hukukunda hem de pozitif hukukta genel kabul gören anlayışa göre irade beyanına delâlet eden her türlü fiille⁴³ hukukî işlem kurulabilir.

Kadim dönem fıkıh ıstılahında beyan unsurunu ifade etmek üzere genellikle sigatü'l-akd veya icap-kabul⁴⁴ ifadeleri kullanılmaktadır.⁴⁵ Abdürrezzâk es-Senhûrî ve Mustafa ez-Zerkâ gibi son dönem İslâm hukukçuları ise irade ve irade beyanını ayırmak amacıyla irade için 'el-irâdetü'l-bâtiniyye'l- hakikiyye' ve irade beyanı için 'el-irâdetü'z-zâhire' ifadelerini kullanmaktadırlar.⁴⁶

⁴⁰ Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 132.

⁴¹ Tuhr, Borçlar Hukukunun Umumî Kısmı, 150; Arsebük, Borçlar Hukuku, 232.

⁴² Berki, Hukuk Mantığı ve Tefsir; Oğuzman ve Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 67.

⁴³ Şafii mezhebinde genel kabul gören görüşe göre fiili mübadele ile (teâtî) akdin geçerli olmayacağı yönündedir. Bkz. Beyzâvî, *el- Ğaye*, C.1, 572. Bununla beraber müteahhir dönem Şafii fakihleri, zaruret ve ihtiyaca binaen değeri düşük mallarda teatî ile akdin geçerli olacağını söylemişlerdir. Bkz. Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhıyyü'l- 'âm*, 422; Ebu Zehre, *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l- 'akd*, 205.

⁴⁴ Hanefî fakihlerce ve pozitif hukuk doktrininde kabul gören görüşe göre icap, akdi kuran beyanlardan ilkidir. İcaba mukâbil akdin kurulmasını sağlayan ikinci beyana ise kabul denilir. Bkz. Şeyhizâde, *Mecma'u'l-Enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, C.3 thk. Halil Umran Mansûr (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998) 5; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, C.1, 197-199; Kocayusufpaşaoğlu vd., *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 179-203.

⁴⁵ Muhammed b. Kâsım er-Rassâ, *el-Hidâyetü'l-kâfiyyetü's-şâfiyye li-beyâni hakâ'iki İbn 'Arafeti'l-vâfiyye*, thk. Tahir el-Ma'mûrî (Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993) 331; Merġinânî, *el-Hidâye*, C.3, 23. Mevsilî, *el-İhtiyâr li-ta'lili'l-Muhtâr*, C.1, 252; Zeynüddîn Zekerıyyâ el-Ensârî, *Fethu'l-vehhâb bi-şerhi Menheci't-tullâb*, thk. Muhammed Hâmî Beyzâvî (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998) 271; Tahir, "İslâm Hukukunda İrade Beyanı", 33.

⁴⁶ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhıyyü'l- 'âm*, c.1, 435-436; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, c.1, 84.

B. İrade Beyanı- Rıza İlişkisi⁴⁷

Bahsedildiği üzere irade, hukukî işlemlerin özünü oluşturmaktadır. Ancak hiçbir hukuk düzeninde dış âleme yansımayıp kişinin içinden geçirdiği işlem iradesine hukukî sonuç bağlanmamaktadır.⁴⁸ Bununla beraber, hukuk sistemlerinden bazıları hakikî iradeye ehemmiyet vererek onu ön plana çıkarmaya meylederken bazıları ise hukukî güvenlik ve istikrarı gözeterek mümkün mertebe irade beyanını esas alma noktasında bir yöntem benimsemektedir.⁴⁹

Genel kabul edilen görüşe göre bu hususta Batılı hukuk sistemlerini temelde iki hukuk sistemi yönlendirmektedir: Cermen hukuku ve Latin hukuku. Cermen hukuk sistemi, hukukî istikrar ve güvenliği ön plana çıkarmakta ve iç iradeye ihtiram uğruna bu esası göz ardı etmemektedir. Latin hukuk sistemi ise işlem güvenliğini tamamen göz ardı etmemekle beraber hakikî iradenin esas alınmasını hukukî istikrarın teminini öncelemektedir.⁵⁰

Türk/İsviçre hukuku, genel olarak muhatabın güvenini korumayı esas alarak hukukî işlem güvenliğini ön plana çıkarıyor görülsede bazı hallerde akitlerde ve akitler haricindeki bazı hukukî işlemlerde (vasiyet gibi) irade özerkliği ilkesini ön plana çıkartarak tarafların iradesini esas almaktadır.⁵¹ Fakihler arasında yaklaşım

⁴⁷ Yukarıda beyan edildiği üzere Hanefî fakihler rıza ve ihtiyar kavramlarını birbirinden ayırmaktadır. Bu başlık altında 'rıza' kavramından muradımız, ihtiyar ile eş anlamlı olarak irade kavramıdır.

⁴⁸ Bazı Mâlikî fakihler kişinin kesin bir şekilde kalben talaka (boşama) niyet etmesiyle talakın gerçekleşeceğini söylemişlerse de, Bkz. Kâdî Abdulvehhâb el-Bağdâdî, *el-İşrâf 'alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*, C.2 thk. Habib bin Tâhir (Riyad: Daru İbni Hazm, 1999) 746. mezhebin baskın görüşü lafız olmadan talakın gerçekleşmeyeceği yönündedir. Bkz. Şemsüddîn ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, C.2 (Şâm: Darûl-Fikir, ty) 365.

⁴⁹ Özgür Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu", Doktora Tezi (Ankara, 2020), 74; Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," 59-60.

⁵⁰ Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, C.1, 112-113; Vahîdüddin Sevvâr, *et-Ta'bir 'ani'l-irâde fi'l-fıkhi'l-İslâmî* (Cezayir: eş-Şirketü'l-Vataniyye lilneşri vet-tevzi', 1979) 281.

⁵¹ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 155; Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu," 146.

farklılıkları olmakla beraber genel olarak İslâm hukukunun ise her iki eğilim arasında mutedil bir çizgide durduğunu söylemek mümkündür.⁵²

İslâm hukukunda genel kabul gören anlayışa göre Şâri' (kanun koyucu), zâhiri birtakım sebepleri tam olarak mahiyeti kavranamayacak bâtinî hususların delili olarak vaz' etmiştir.⁵³ Buna göre zâhiri sebep düzgün olduğunda hükmün esası olan bâtinî sebebin de düzgün olduğuna hükmedilecektir.⁵⁴ Nitekim Mecelle'nin 68. maddesinde de, "Bir şeyin umûr-ı bâtininde delili o şeyin makamına kâim olur." külli kâidesiyle bu husus ifade edilmek istenmiştir.⁵⁵ Usûlcüler genellikle bâtini veya genel-geçer olmadığı için hükmün üzerine bina edilmediği aslî unsuru 'mainnet', buna delâlet eden zâhiri sebebi ise 'mazinnet' veya 'illet' kavramlarıyla ifade etmişlerdir.⁵⁶

Fakihler, irade ve irade beyanı arasındaki ilişkiyi de bu bağlamda ele almaktadırlar. Şöyle ki; bahsettiğimiz üzere İslâm hukukunda akitlerin esaslı unsuru karşılıklı rıza ve iradedir. Ancak irade, derunî ve bâtinî bir şey olduğundan iradeye delâlet eden zâhiri sebep olarak irade beyanı iradenin yerine geçirilmiştir. Buna göre rıza hükmün mainneti, ona delâlet eden irade beyanı ise mazinnetidir.⁵⁷ Mainnet olan rızanın hakikati de dış âlemde ancak mazinneti olan irade beyanı ile bileneceğinden fakihler, aralarında yaklaşık farkları olmakla beraber hukukî işlemlerde irade beyanlarını esas almışlardır.⁵⁸

⁵² Senhûrî, *Meşâdirü'l-ḥak*, 113.

⁵³ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 431.

⁵⁴ Ebû İshâk eş-Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, C.2 thk. Hüseyin Eyt Saîd (Mağrib: Menşurâtu'l-BeşirbinAtiyye, 2017) 544; Usûlcüler bunun hikmetleri arasında bilinmesi mümkün ve genel-geçer olmayan hususlar üzerine hükümlerin bina edilmesi sebebiyle ortaya çıkacak zorluk ve meşakkatin giderilmesini zikrederler. Nitekim eğer Şâri' hükümleri zâhirî sebeplere değil de kalbî ve bâtinî hususlara bina etseydi bu durum hükümlerin tatbiki ile emrolunan mükellefler için büyük bir zorluk ortaya çıkaracaktı. Bkz. Abdülazîz el-Buhari, *Keşfü'l-esrâr*, c.4, 536.

⁵⁵ Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, C.1, 142.

⁵⁶ Ebû Abdillâh Bedrüddîn ez-Zerkeşî, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Kur'an*, C.5 thk. Ebû Fadl ed-Dimyâfî (Kâhire: Daru'l-Hadis, 2006) 120; Sevvâr, *et-Ta'bir 'ani'l-irâde*, 293.

⁵⁷ Ebû'l-Abbas el-Karâfî, *Envârü'l-burûk fi envâ'i'l-furûk*, C.2 (Beirut: Daru Alemü'l-Kütüb, ty) 167.

⁵⁸ Sevvâr, *et-Ta'bir 'ani'l-irâde*, 297; Apaydın, "İrade Beyanı," 387.

Çalışmamızın konusu, güven teorisinin Hanefî mezhebi bağlamında tahlili olduğundan aslî konuya geçmeden evvel Hanefî fakihlerin irade ve irade beyanı arasındaki münasebeti ne surette gördüklerinin ele alınması faydalı olacaktır:

a. Hanefî Fakihlere Göre İrade-İrade Beyanı İlişkisi

Hanefî fakihlerin, fukaha içerisinde irade beyanına en fazla itibar edenler arasında oldukları görülmektedir. Hanefî fakihler, bu eğilimlerini usûlî olarak da temellendirmişlerdir. Zira Hanefîlere göre zâhiri sebep (mazinnet) olan irade beyanı, bâtinî aslî sebep (mainnet) olan irade yerine geçerek hükmün illeti olmuştur. İlet ise hükmün üzerine bina edildiği zâhirî, genel-geçer ve kat'î vasıf demek olduğundan mümkün mertebe illet (irade beyanı) esas alınmalıdır.⁵⁹

Hanefîlerin bu husustaki tutumuna misal sadedinde Muhammed Hudarî Bey'in şu ifadelerini aktarmak istiyoruz: *"Bu hükme başka bir misal olarak Hanefîlerin mükrehin satışının geçerli olduğuna dair söylediklerini zikredebiliriz. Şöyle ki; satış akdi neticesinde mülkiyet mübâdelesinin hakikî illeti (mainneti) tarafların karşılıklı rızasıdır. Sahih akit (yani icap ve kabul) ise bu illetin mazinnesi (zâhir vasfı)dir. İkrâhın bulunması, mainnetin oradan kalktığına delâlet etmektedir. Bununla beraber Hanefîler mazinnete itibar ederek mükrehin akdini fâsit de olsa geçerli saymışlar ve kabzla satılanın müşterinin mülkiyetine geçeceğini söylemişlerdir. Cumhuriyet ise hakikî illetin (rıza) olmaması sebebiyle akdin hiçbir şekilde hukukî sonuç doğurmayacağına hükmetmişlerdir."*⁶⁰ Bu asla binaen Hanefî fakihlere göre akitlerin rüknü icap ve kabuldür⁶¹ ve yukarıda bahsedildiği üzere rıza, akdin rüknü veya in'ikâd (geçerlilik) şartı değil ancak sıhhat şartıdır.

⁵⁹ Sevvâr, *et-Ta'bir 'ani'l-irâde*, 298; Kanaatimizce İslâm hukuku ile beşeri hukuk sistemleri arasındaki en büyük farklardan birisi, bu temellendirme ve gerekçelendirme çabasında ortaya çıkmaktadır. İslâm hukuku, ilahî kaynaklı olduğundan İslâm hukukçuları, hiçbir nassın bulunmadığı hallerde dahi yapmış oldukları içtihatlarda Şâri'in göstermiş olduğu yoldan gitmek durumundadırlar. Bkz. Abdülvehhâb Hallaf, *Meşâdirü't-teşri'î'l-İslâmî fimâ lâ naşsa fih* (Kahire: Matâbi'u'l-Darî'l-Kitâbi'l-Arabî, 1954) 7; Hiçbir fakih, sadece kendi heva ve hevesine göre içtihatla bulunamaz. Bu durum mezhepler arası farklılıklarla beraber İslâm hukukunun hükümlerinde ve eğilimlerinde tutarlılık ve yeknesaklığı sağlamada büyük bir etken olmuştur.

⁶⁰ Muhammed el-Hudarî, *Uşûlü'l-fıkâh* (Kahire: Daru'l-Hadis, ty) 351.

⁶¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, C.3, 23; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'*, C.6, 467; Bu hususu İmam Mevsilî şu şekilde ifade etmektedir: *"Bey' akdinin rüknü icap ve kabuldür. Zira icap ve*

Hanefî fakihlerin irade mukâbilinde irade beyanına ehemmiyet verdiklerini ifadeden sonra bir hususa açıklık getirmek gerektiği kanaatindeyiz. İbn Nüceym'in el-Eşbâh ve'n-Nezâir adlı eserinden iktibasla⁶² Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 3. maddesinde yer verildiği üzere Hanefî mezhebinde esas olan 'Ukûdda itibar makâsîd ve meâniyedir, elfâz ve mebâniye değildir.' kâidesidir. Yani akitlerde aslî olarak itibar edilecek olan tarafların kullandıkları lafızlar (irade beyanları) değil, bunların ifade ettiği mana ve maksatlardır.⁶³ Buradan hareketle yukarıda zikrettiğimiz irade beyanını esas alma eğilimin doğru olmadığı ve bu kâideyle çeliştiği akla gelebilirse de kanaatimizce iki husus arasında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır.

Şöyle ki; serhlerinde verilen misallerden de anlaşıldığı üzere kâidenin manası şudur: Akdin taraflarının kullandıkları ifadelerden açık bir şekilde işlem iradeleri başka bir deyişle doğmasını istedikleri hukukî netice anlaşılıyorsa bu hususta yanlışlıkla veya bilgisizce kullanmış oldukları ifadeler dikkate alınmaz. Kastettikleri açıkca anlaşılın hukukî neticenin vesilesi olan hukukî işlemi yapmak istediklerine hükmedilir.⁶⁴ Mesela borçlunun borçla halen sorumlu olması şartıyla yapılan havale akdinde kefâlet akdinin hükümleri geçerli olur. Zira her ne kadar taraflar buna 'havale' deseler de koymuş oldukları şart açıkca kefâlet akdi yapmak istediklerini göstermektedir.⁶⁵ Görüldüğü üzere burada tarafların ortak

---

kabul, hükmün taalluk ettiği (alakadar olduğu) rızaya delâlet etmektedir. Aynı şekilde icap ve kabul haricinde rızaya delâlet eden (fiil, yazı vb gibi) her türlü şey akdin rüknü sayılır."Bkz. Mevsîlî, el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr, c.2, 25; İmam Neseî ise bey' akdini, 'Karşılıklı rıza (terâdî) ile bir malın diğeriyle değiştirilmesidir ki icap ve kâbul ile lâzım olur.' şeklinde tarif ederek rızanın akitteki yerine vurgu yapmaktadır. Bkz. Ebü'l-Berekât en-Neseî, Kenzü'd-dekâ'ik, thk.Said Bektaş (Medine-i Münevvere: Daru's-sirâc, 2011) 406.

⁶² Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin mazbatasında belirtildiği üzere Mecelle'de yer alan külli kâidelerin birçoğu İbn-i Nüceym'in Eşbâh ve'n-Nezâirinden alınmıştır. Bkz. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, C.1, 15.

⁶³ Süleyman Hasbi Efendi, *Mecelle'nin Külli Kâideler Şerhi (Tafsîl)*, hzl. Mustafa Avcı, Mehmet Barutçu ve Süleyman Tepe (Ankara: Adalet Yayınevi, 2023), 58.

⁶⁴ Ebu Zehre, el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-'akd, 215.

⁶⁵ İbn-i Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, thk. Zekeriyya Umeyrât (Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999) 174; Süleyman Hasbi Efendi, *Tafsîl*, 59.

iradeleriyle yapmak istedikleri ve ifadelerinden net bir şekilde anlaşılacak hukukî işlem ne ise o esas alınmaktadır.⁶⁶

Şihâbüddîn el-Hamevi de bu kâidenin şerhinde bunu teyit eder surette şöyle demektedir: “*Bil ki, meselelerin Allah Teâlâ ile alakalı yönlerinde manaya itibar edilirken kullara bakan yönlerinde lafızlar itibara alınır. Mesela bir kişi malının üçte biri (Tevbe suresinin 60. ayet-i kerimesinde yer alan) yedi sınıfa⁶⁷ verilsin diye vasiyet etse bir görüşe göre yedi sınıfın her birisine verilmesi gerekir, tek sınıfa verilse caiz olmaz. Zekât ise bundan farklıdır, verilecek para zekât olsaydı, -manayı esas alan bir yorumla- yedi sınıfın tamamına değil, birisine de verilse olur, denilir.*”⁶⁸ Görüldüğü üzere Hamevî, kâidenin mutlak olmadığını zikrettikten sonra Hanefî mezhebinde esas alınan diğer bir kâideyi zikretmektedir: ‘*Meselelerin Allah Teâlâ ile alakalı yönlerinde manaya itibar edilirken kullara bakan yönlerinde lafızlar itibara alınır.*’

Hukuk sistemlerinin irade beyanlarının anlaşılması hususunda akdin tarafları arasında meydana gelen uyumsuzluğu çözmeye yönelik eğilimlerinin anlaşılması için irade ile beyan arasındaki uygunsuzluk hallerine yönelik tavırlarının bilinmesi gerekir.⁶⁹ Çalışmamızın ana konusu da bu olduğundan konuyla ilgili genel bilgilerden sonra çalışmada misal olarak bu uygunsuzluk hallerinden hata ve latife beyanı, İslâm hukuku (hususen Hanefî mezhebi) ve pozitif hukuk bağlamında fazla ayrıntıya girmeden ele alınacaktır. Kanaatimizce iki hukuk

⁶⁶ Hanefî fakihlerin esas aldıkları bu kâide, modern hukuk doktrininde yer alan “*Falsa demonstratio non nocet* (Yanlış niteleme zarar vermez)” kâidesiyle benzerlik göstermektedir. Nitekim bu kâideye göre, bir akitte tarafların yanlışlıkla veya bilgisizce kullandıkları ifadeler bakılmaksızın ortak iradeleri esas alınır, kullandıkları ifadeler itibara alınmaz. Bkz. Sanem Aksoy Dursun, “Borçlar Hukukunda “Falsa Demonstratio Non Nocet (Yanlış Niteleme Zarar Vermez)” Kuralının Uygulanması,” *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 1, no.76 (2018): 150; Tuhr, *Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı*, 269; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 157.

⁶⁷ Ayet-i kerimde sekiz sınıf sayıldığı halde müellifin yedi sınıf olarak zikretmesi, Hanefîlere göre müellefe-i kulûba (kalbi İslâm’a ısındırılması istenenler) zekâtta pay verilmeyeceği içtihadına binaendir. Bkz. Neseî, *Kenzü’l-dekâ’ik*, 216; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr*, C.2, 171.

⁶⁸ Ebü’l-Abbâs el-Hamevî, *Ğamzü’l-uyûni’l-beşâ’ir ‘alâ mehâsini’l-Eşbâh ve’n-nezâ’ir*, C.2 (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1985) 266.

⁶⁹ Güvenç, “Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu,” 16; Sarıkaya, “Sözleşmenin Yorumu,” 147.

sisteminin bu iki meseledeki ana yöneliminin anlaşılması, aşağıda ele alacağımız güven teorisine bakış açılarının anlaşılmasında büyük ehemmiyet arz etmektedir:

b. Hatanın İrade Beyanı-Rıza İlişkinine Tesiri

İrade beyanı ile rıza arasındaki ilişkinin mahiyeti araştırılırken ele alınması gereken meselelerden birisi de hata yoluyla sehven yapılan irade beyanlarıdır. Zira bu halde beyan sahibi rızası olmadığı halde bir hukukî işlemi gerçekleştirmek ister şekilde irade beyanında bulunmakta ve karşı tarafta böyle bir izlenim bırakmaktadır. Bu durumda da yukarıda bahsettiğimiz üzere hakikî iradeyi esas alma ve hukukî işlem güvenliğini koruma ilkeleri çatışmaktadır.⁷⁰ Öyle ki; beyan sahibi hukukî işlem iradesi olmadığı halde irade beyanında bulunmakta ve karşı tarafta haklı olarak-haklı olduğunu varsayarsak- bir güven oluşturmaktadır. Bu durumda beyan sahibinin iradesi mi itibara alınacak yoksa muhatabın haklı güveni mi korunacaktır? Genel olarak İslâm hukukunun⁷¹ ve pozitif hukukun – aralarındaki farklarla beraber- bu ikisi arasında bir yol tutarak dengeyi sağlamaya çalıştıkları anlaşılmakta ise de bu dengeyi kurma araçlarının birbirinden farklı olduğu görülmektedir.

Fakihler, bahsi geçen iki ilke arasında hukukî istikrar ve güvenliğin korunması ilkesine daha fazla itibar ettiklerinden klasik fûru' kitaplarında⁷² hata

⁷⁰ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhıyyü'l-âm*, 473-474; Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, 112-113;

⁷¹ Fakihler, bahsi geçen iki ilke arasında hukukî istikrar ve güvenliğin korunması ilkesine daha fazla itibar ettiklerinden klasik fûru' kitaplarında hata nazariyesi ile alakalı müstakil bir baba rastlanılmamaktadır. Bununla beraber fıkıh kitaplarının muhtelif kısımlarında hatanın vârid olduğu akitlere dair meseleler ele alınmaktadır. Bkz. Muhammed Takî Osmânî, *Fıkhü'l-Buyu'* (Karaçi: Mektebetü Maârifü'l-Kurân, 2015) 212; Burada fûru' kaydını koymamızın sebebi, hususen Hanefî usûlü kitaplarında ehliyet arızaları başlığı altında hataya yer veriliyor oluşudur. Bkz. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 648; Büyük Ali Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, 507; Bununla beraber parça parça da olsa hata ile alakalı meseleler fıkıh kitaplarında muhtelif bablar altında yer almaktadır. Bkz. Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhıyyü'l-âm*, 474-475.

⁷² Burada fûru' kaydını koymamızın sebebi, hususen Hanefî usûlü kitaplarında ehliyet arızaları başlığı altında hataya yer veriliyor oluşudur. Bkz. Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 648; Büyük Ali Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, 507.

nazariyesi ile alakalı müstakil bir baba rastlanılmamaktadır.⁷³ Bununla beraber parça parça da olsa hata ile alakalı meseleler fıkıh kitaplarında muhtelif bablar altında yer almaktadır.⁷⁴ Pakistanlı muâsır İslam hukukçularından Tâkî Osmanî'ye göre fakihlerin hata ile alakalı meselelere genel bir hüküm vermeyip her bir meseleyi ayrı olarak ele almalarının sebebi, adalet ve hakkaniyetin temini için her bir somut olaya verilecek hükmün farklı olması gerektiği olabilir. Nitekim hâkim, uyuşmazlığı hâlin delâletini esas alarak somut olay adaletini sağlayacak şekilde çözüme kavuşturmalıdır.⁷⁵ Kanaatimizce Tâkî Osmanî'nin bu değerlendirmesi yerindedir. Nitekim aşağıda güven teorisini Hanefî mezhebi bağlamında ele alırken bu değerlendirmeye tekrar dikkat çekeceğiz.

Hanefîler haricindeki fakihler, hukukî işlem iradesi olmadığı halde sözleşmenin mahiyetinde (aslında) hata yaparak sehven irade beyanında bulunan kişinin akdinin hiçbir şekilde sahih olamayacağı yönünde görüş belirtmişlerdir.⁷⁶ Nitekim yukarıda bahsedildiği üzere cumhura göre rıza, akdin inikâd şartı olduğundan rızanın olmadığı hallerde akit bâtil olacaktır.⁷⁷

Hukukî işlem güvenliği ve istikrarını temine büyük önem atfeden Hanefî fakihler ise muhatap beyan sahibinin hata yaptığını tasdik etse dahi akdi geçerli

⁷³ Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhıyyü'l-âm*, 474.

⁷⁴ Takî Osmânî, *Fıkhü'l-Buyu'*, 212; Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhıyyü'l-âm*, 474-475.

⁷⁵ Takî Osmânî, *Fıkhü'l-Buyu'*, 220; Ehemmiyetine binaen Osmânî'nin konuya dair ifadelerine yer vermek istiyoruz: "Verdiğimiz cüzî misallerden hâsıl olan şudur: Hata için bütün akit ve halleri kapsayacak genel bir hüküm vermek zordur. Kanaatimizce bu hususta hüküm verirken dikkate alınacak hususlar şunlardır: Hatanın karşılıklı rızaya olan tesiri, hata sebebiyle meydana gelen zararın büyüklüğü ve bu zarara hangi tarafın katlanacağını doğru olarak tespit edilmesi. Bunların da akitten akite, halden hale göre değişiklik göstermesi mümkündür. Fâkihlerin hataya dair genel bir kâide veya hüküm koymayıp her bir cüzî meseleyi ayrı olarak ele almalarının sebebi de bu olabilir. Zira her bir meselenin müstakil olarak tahlil ve tetkik edilmesi gerekir ki bir meseleye dair verilen bir hüküm doğrudan diğerine de verilemez. Fıkıhta bu tür meselelerin hükmü, yargı makamlarına bırakılmıştır. Nitekim hâkim, somut olayın şartlarını dikkate alarak önüne gelen uyuşmazlığı en âdil gördüğü şekilde çözüme kavuşturacaktır."

⁷⁶ Takî Osmânî, *Fıkhü'l-Buyu'*, 212; Abdülkerîm Zeydân, *el-Vecîz fi uşûli'l-fıkh* (Kahire: Müessesetü Kurtubâ, ty) 115; *el-Mevsû'atü'l-fıkhıyye*, "Beyu'l-muhtî", 19/157; İslâm Demirci, "İslâm Borçlar Hukukunda Hata," Doktora tezi (Konya, 2011) 104.

⁷⁷ Zekerıyyâ el-Ensârî, *Fethü'l-vehhâb*, 272.

saymışlardır. Ancak bu durumda akdin sıhhat (cevâz) şartlarından birisi (rıza) olmadığından akit fâsîd olacaktır.⁷⁸ Hanefî fukahasının büyük çoğunluğu, bu halde akdi fâsîd saymakla beraber fesâdın mahiyeti hususunda ihtilaf ettikleri görülmektedir. Nitekim bazıları, hata yapanın akdini mükrehin akdine kıyas ederek müşterinin satılanı kabzetmesiyle mülkiyet intikalinin gerçekleşeceğini söylerken⁷⁹, bazıları, bu akdi hâzilin (şaka yollu akid yapan)⁸⁰ akdine kıyas ederek kabızla mülkiyet intikalinin gerçekleşmeyeceğini söylemektedir.⁸¹

Sözleşmenin aslında hata hali dışındaki hata hallerinde ise mezhepler arasında bazı yaklaşım farklılıkları olmakla beraber, Abdürrezzak es-Senhurî fukahânın meseleye yaklaşımını şu şekilde özetlemektedir: “İslâm fıkhi, insanlar arasındaki muamelelerde hukukî güvenlik ve istikrarın sarsıntıya uğrayacağından

⁷⁸ Molla Civen, *Nûrû'l-envâr fi şerhi'l-Menâr*, thk. Salâh Muhammed Ebü'l- Hac (Amman: Daru'l-Farûk, ty) 524; Abdülazîz el-Buhari, *Keşfü'l-esrâr*, c.4, 537; Büyük Ali Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, 508.

⁷⁹ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 650; Molla Civen, *Nûrû'l-envâr*; 524; Abdülazîz el-Buhari, *Keşfü'l-esrâr*, C.4, 537; Belirtmek gerekir ki, bu şekilde hatalı irade beyanında bulunan kişi, kullandığı ifadelerin manasını bilmiyorsa –mesela bilmediği bir dilde konuşuyorsa- bu durumda irade beyanıyla bağlı olmayacaktır. Ancak bu durumu mahkemede ispat etmesi gerekecektir. Kullandığı ifadelerin manasını bildiği hale dair Hanefî fakihlerin genel eğilimi ise bu durumda irade beyanında hata olduğunu ispat neredeyse mümkün olmadığından ancak karşı tarafın onu tasdikini ispatta etkili görmek yönündedir. Eğer karşı taraf beyan sahibinin hatalı olduğunu açıkca tasdik etmemişse bu halde akit sahih olarak inikad edecektir. Bkz. Takî Osmânî, *Fıkhu'l-Buyu*, 212.

⁸⁰ Hâzilin hukukî tasarruflarına dair malumat aşağıda gelecektir.

⁸¹ Emîr Pâdişah, *Teysîru't-Tahrîr*, C.2 thk. Mahlûf el-Adevî (Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, 1932) 307; Takî Osmânî, *Fıkhu'l-Buyu*, 211; Konunun daha net anlaşılması adına Emîr Pâdişah'ın İbnu'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr* adlı fıkıh usûlü eserine yazdığı *Teysîru't-Tahrîr* adlı eserindeki ifadelere yer vermeyi yerinde buluyoruz: ‘Sübhanallah’ demek isterken yanlışlıkla ‘bunu senden bin liraya aldım’ diye irade beyanında bulunan kişinin bu hatasını muhatabı da kabul edip tasdik ederse akdin fâsîd olarak münakid olduğunu söylemişlerdir. Bu hususta İmamlarımızdan bir rivayet yoktur. Ancak beyan sahibinin rızası olmasa dahi irade beyanının aslına ihtiyarı olduğundan böyle hüküm vermek gerekir. Hülâsa; beyan sahibinin kelamın aslına ihtiyarı olduğundan akit münakid ve rızası olmadığından da fesâd ile ma'lûl olacaktır. Nitekim satıcı kabzetmekle bedele mâlik olacaktır. Bununla beraber aslında hatayla irade beyanında bulunan, akdin lâzım olması yönünden hâzilin dahi üstündedir. Zira hata yapanın ne beyan iradesi ne de işlem iradesi vardır. Hâzilin ise beyan iradesi olup işlem iradesi yoktur. Böyle olmasa dahi en azından hâzile kıyas edilerek müşterinin kabızla satılana mâlik olamayacağını söylemek gerekir.” Emîr Pâdişah, *Teysîru't-Tahrîr*, C.2, 307.

korkulduğu hallerde hakikî iradeyi feda etmek uğruna hukukî işlem güvenliğini esas almakta ve hatayı akdin geçersizliğine delil saymamaktadır. Hukukî işlem güvenliğinin ve istikrarın zaafa düşmeyeceğinden emin olunan hallerde ise hakikî iradeyi esas alarak hatayı muteber kabul etmektedir.”⁸²

Meselenin ziyadesiyle tafsilatı olmakla beraber, genel olarak fukahânın esas aldığı hata, beyan sahibinin akit esnasında açıkca belirttiği veya halin delâletinden ve karinelerden muhatabın beyan sahibinin hatalı olduğunu anlaması gereken hallerde cereyan eden hatadır.⁸³ Ancak eğer hata muhatap tarafından hiçbir şekilde anlaşılmayacak şekilde gizli ise akdin gerçekleşmesinden sonra beyan sahibinin hatalı olduğunu ileri sürmesi akdin geçerliliğini etkilemeyecektir. Zira bu hallerde fakihler, kamu maslahatına bağlı hukukî işlem güvenliğini, beyan sahibinin şahsi ve cüzi maslahatına tercih etmektedirler.⁸⁴

Pozitif hukukta ise akit sırasında esaslı hataya düşen tarafın akitle bağlı olmayacağı kabul edilmektedir.⁸⁵ Nitekim TBK'nın 30. maddesinde “Sözleşme kurulurken esaslı yanılmaya düşen taraf, sözleşmeyle bağlı olmaz.” düzenlemesine yer verilmiştir. TBK'nın 31. maddesinde de beş tane esaslı hata haline yer verilmiştir. Bunlardan ilki, akdin aslî niteliğinde hataya düşme halidir. Buna göre kişi, gerçekte yapmak istediği akitten farklı bir akit için beyanda bulunmuşsa bu hatası esaslı bir hatadır ve akdi iptal hakkı vardır.⁸⁶ Kanaatimizce pozitif hukuktaki bu düzenleme, fakihlerin hata hali için zikrettikleri yukarıda yer verdiğimiz hali de kapsamaktadır. Nitekim V. Tuhr bu hale dair, “Bir tavsiye mektubu addile bir vesika imzalar, hâlbuki bu vesika vekâleti tazammun etmektedir.” demek suretiyle beyan ve

---

⁸² Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, 113

⁸³ Senhûrî, *Meşâdirü'l-hak*, 113; Zerkâ, *el-Medhâlû'l-fıkhîyyü'l-'âm*, c.1, 475-478; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 128-129.

⁸⁴ Zerkâ, *el-Medhâlû'l-fıkhîyyü'l-'âm*, c.1, 480; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, C.2, 127.

⁸⁵ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 398; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 395; Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 92.

⁸⁶ Tuhr, *Borçlar Hukukunun Umumî Kısmı*, 281; Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 94; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 396; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 400.

işlem iradesi olmaksızın hataen kurulan akitlerin bu sınıfa girdiğini ifade etmiş olmaktadır.⁸⁷

Yine pozitif hukuka göre, hatayla yapılan akitte müeyyide butlan değildir. Yalnızca yanılana hatasını öğrendiği tarihten itibaren bir yıllık hak düşürücü süre içinde kullanabileceği iptal hakkı tanınmıştır. Bu süre içinde iptal edilmezse akit, kuruluş tarihinden itibaren geçerlilik kazanacaktır.⁸⁸ İptal hakkının kullanılması için mahkemeye başvurmak veya dava açmak gerekmez. İptal beyanının karşı tarafa ulaşmasıyla beraber akit bâtil hale gelecektir.⁸⁹ Bununla beraber kişi, kendi kusuru ile hataya düşmüşse karşı tarafın akdin geçerliliğine güveninden kaynaklı maruz kaldığı menfi zararı tazmin etmekle mükelleftir.⁹⁰

---

⁸⁷ Tuhr, Borçlar Hukukunun Umumî Kısmı, 281; "Yanılanda hiçbir hukukî sonuç ve beyan iradesi bulunmadığı halde, yani o, hukuken sonuç doğuracak bir davranışta bulunduğu farkına dahi varmadığı halde, hukukî bağlılık doğuran sözleşme kurulmuşsa (örneğin bir kutlama mektubu imzalanmak isterken, yanlışlıkla kefalet senedine veya kira sözleşmesine imza atılıyor) yine bir error in negotio (sözleşmenin mahiyetinde hata)'dan söz açmak yerinde olur." Bkz. Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 396; "Sözleşme yapma iradesine sahip olmayan, bir kimsenin yanlışlıkla beyanda bulunması hali de buraya girer." Bkz. Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 400.

⁸⁸ Erdoğan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 92; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 428; Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 105.

⁸⁹ Feyzioğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, c.1, 140; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 436. Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 119.

⁹⁰ Erdoğan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 92; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 410; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 444; ".....Ancak, diğer taraf yanılmayı biliyor veya bilmesi gerekiyorsa, tazminat istenemez." Bkz. TBK 35; ".....Davacı, davalı ...'nun bakıcı olarak yanında bulunduğunu, maliki olduğu 1160 ada 74 parsel sayılı taşınmazın tasarrufu bakımından kira sözleşmesi yapılıncakken hata ve hileye düşürülmek suretiyle, tapuya götürüldüğünü ve dava konusu 1160 ada 84 parselin başış suretiyle temlikinin sağlandığını ileri sürerek, eldeki davayı açmıştır. Bilindiği üzere; sözleşmenin konusu, niteliği ve ödenecek miktar gibi hususlarda dikkatsizliği veya bilgisizliği sonucu gerçek iradesine uymayan beyanda bulunmak suretiyle esaslı hataya düşen tarafın sözleşme ile bağlı sayılmayacağı kuşkusuzdur. Hemen belirtmek gerekir ki, Borçlar Kanununda esaslı hatanın tanımı yapılmamış, 24. maddede sınırlayıcı olmamak üzere örnekler gösterilmiştir. Kısaca iç irade ile açıklanan irade arasındaki bilmeyerek yapılan uyumsuzluk olarak tanımlanan hatanın esaslı kabul edilebilmesi için, uygulamada ve bilimsel alanda ortaklaşa benimsendiği gibi, girilen taahhüdün başlıca sebebinin teşkil etmesi, daha açık söyleyişle hem yanılığa düşen taraf yönünden (Subjektif unsur), hem de iş hayatındaki dürüstlük kuralları (objektif unsur) açısından, hataya düşülme idi böyle bir sözleşmenin hiç veya

Öte taraftan belirtmek gerekir ki, pozitif hukuk doktrininde kabul edilen görüşe göre, hukukî işlem veya beyan iradesinden yoksun irade beyanlarıyla kurulan akitlerin iptalinin gündeme gelmesi için öncelikle güven ilkesi bağlamında hâkim tarafından yapılacak yorum ile aslen kurulup kurulmadığını tespit etmek gerekir.⁹¹ Güven teorisi başlığı altında bu konuya temas edileceğinden burada ayrıntısına yer vermeyeceğiz.

c. Şaka Yollu İrade Beyanlarının (Hezl) İrade-İrade Beyanı İlişkinine Tesiri

Şaka yollu (ciddi olmayan) irade beyanından murat, kişinin hukukî işlem iradesi olmadığı halde, mizah, öğrenmek veya öğrenmek vs. gibi sebeplere binaen bir hukukî işlemi yapar gibi görünmesidir.⁹² Fıkıh ıstılahında bu durum 'hezl' kavramı ile ifade edilmiştir. Hezl, bir sözden ne hakikî ne de mecazî manayı kastetmemek yani normalde âkil bir insanın hukukî sonuç doğurmak için kullanması beklenen bir ifadeyi amaçsızca telaffuz etmek, ciddiyetin zıddı olarak tarif edilmektedir.⁹³

---

açıklanan biçimde yapılmayacağıın isbatlanması zorunludur. Bu koşulların varlığı halinde hataya düşen taraf, isterse iptal hakkını kullanmak suretiyle hukuki ilişkiyi geçmişe etkili (makable şamil) olarak ortadan kaldırılabılır ve verdiği şeyi geri isteyebilir. Yeter ki hatanın ileri sürülmesi B.K. nun 25. ve M.K. nun 2. maddesinde hükme bağlanan dürüstlük kuralına aykırı olmasın. Hemen belirtmek gerekirken, sözleşme yapılırken hataya düşen tarafın kusurlu bulunması sözleşmenin iptaline engel değildir. Ne var ki, ...nun 26. maddesinde öngörüldüğü gibi hatayı bilmeyen veya bilecek durumda bulunmayan ve kusursuz olan karşı tarafın menfi, gerektiğinde müsbet zararının ödenmesi gerekir. Öte yandan, iptal hakkının kullanılması hiçbir şekilde bağlı değildir. Hatanın öğrenildiği tarihten itibaren bir yıllık hak düşürücü süre içerisinde, sözleşmenin karşı tarafına yöneltilecek tek taraflı bir irade açıklaması ile bildirilebileceği gibi def'i veya dava yoluyla da kullanılabilir. Ayrıca hatanın varlığı her türlü delille isbat edilebilir..." Bkz. Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 2018/889 E. 2018/1939 K. sayılı kararı.

⁹¹ Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 136.

⁹² Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 362-363; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 344.

⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, C.24, 122; Abdülazîz el-Buhari, *Keşfü'l-esrâr*, C.4, 496; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 634; Haskefi, *İfâdatü'l-envâr*, 317; Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, trc. Mehmet Savaş (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984) 19; Büyük Ali Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, 501.

Hanefî fakihler, hukukî işlem iradesi olmayıp ciddiyetten yoksun irade beyanıyla yapılan bütün hukukî işlemleri 'hezl' başlığı altında ele alarak hezl kavramını pozitif hukuktaki muvazaayı da kapsar şekilde kullanmışlardır.⁹⁴ Hususen Fahu'l-İslâm Pezdevî'nin metodunu benimseyen usûl kitaplarının son kısmında ehliyet arızalarına geniş yer ayrılmış, müktesep ehliyet arızaları başlığı altında hezl konusu detaylıca ele alınmıştır.⁹⁵ Çalışmada 'hezl' kavramı, pozitif hukuktaki latife beyanı manasında kullanılmıştır.⁹⁶

Hanefî fukahasının şaka yollu satış akdi⁹⁷ yapanın (hâzil) akdinin hükmüne dair farklı yaklaşımlarda buldukları görülmektedir. Bazılarına göre hâzilin akdi fâsit olarak geçerlidir. Ancak diğer fâsit akitlerden farklı olarak müşterinin satılanı kabzetmesiyle mülkiyet intikâl etmez.⁹⁸ Bazılarına göre ise hâzilin akdi bâtıldır,

⁹⁴ Küçük Ali Haydar Efendi, "Muvâzaa ve İstiğlâl," hzl. Sabri Erturhan, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 5. (2005): 269; Büyük Ali Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, 501.

⁹⁵ Haskefî, *İfâdatü'l-envâr*, 317-324; Abdülazîz el-Buhari, *Keşfü'l-esrâr*, C.4, 496-514; Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 634-642.

⁹⁶ Belirtildiği üzere, Hanefî doktrininde birçok yerde hezl kavramı pozitif hukuktaki muvazaa anlamında kullanılmış ve buna dair hüküm ve içtihatlar zikredilmiştir. Bununla beraber Mustafa ez-Zerkânun'da yerinde olarak ifade ettiği gibi latife beyanı ve muvazaa hüküm açısından aynıdır. Bkz. Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-'âm*, c.1, 446. Çalışmanın bu kısmında bu husus göz önüne alınarak kadim Hanefî kaynaklarından istifade edilmiştir.

⁹⁷ Burada 'satış akdi' kaydını koymamızın sebebi, nikâh akdini çıkarmak içindir. Zira nikâh akdi, bütün mezheplere göre şaka yollu dahi olsa sahih olarak inikad eder. Fakihler bu hükmü şu meşhur hadis-i şeriften istinbat etmişlerdir: "Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir; nikâh, talâk (boşama) ve talâktan sonra eşine dönme." Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 124.

⁹⁸ Sadrüşşerîa, *et-Tavzîh*, 635; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, c.10, 20; Emîr Pâdişah, *Teyşîru't-Tahrîr*, C.2, 290; Haskefî, *İfâdatü'l-envâr*, 319; İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik 'ale'l-Bahri'r-râ'ik* (Kahire: Daru'l-Kitabi'l-İslâmî, ty) c.6, 99; Ali Haydar Efendi, "Muvâzaa ve İstiğlâl", 270; İbn-i Nüceym'in ifadesine göre birkaç halde, akit fâsid olduğu halde kabz ile mülkiyet doğurmaz. Bunlardan bazıları şunlardır: 1. Hâzilin akdi. 2. Babanın, velayeti altındaki küçüğe ait bir malı fâsit olarak kendisi için satın alması veya kendine ait bir malı fâsit olarak küçüğe satması. Bu durumda satılan kullanılmadıkça mülkiyet doğurmaz. 3. Fâsit olarak satılan malın akdin evvelinde emanet olarak müşterinin elinde olması. Yalnızca emanet bulundurmasıyla mâlik olmaz. Bkz. İbn-i Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, 175; İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik 'ale'l-Bahri'r-râ'ik*, C.6, 99.

hiçbir şekilde hukukî netice doğurmaz.⁹⁹ Bununla beraber, Şihâbüddîn el-Hamevi ve İbnü Âbidîn gibi fâkihlerin belirttiği üzere, ‘hâzilin akdi batıldır’ diyenler de aslında ‘fâsit olarak kurulmuştur’ demek istemektedirler.¹⁰⁰

Hanefî mezhebinin genel yaklaşımı, akitlerde aslolanın ciddiyet olması ve şaka yollu irade beyanında bulunduğunu iddia eden kişinin bunu ispatla mükellef olmasıdır.¹⁰¹ Nitekim akıl sahibi bir insandan sâdır olan bir kelamı mümkün merteye hukukî netice doğuracak cihete sarf etmek asıl kabul edilmiştir.¹⁰² Bununla beraber satılanın bedelinin çok düşük olması gibi karinelerin varlığına binaen irade beyanının hukukî işlem iradesinden yoksun olduğunun kabul edileceğini söyleyen fakihlerde vardır.¹⁰³

İsviçre Borçlar Kanununun aksine TBK’da şaka yollu irade beyanlarına dair muayyen bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla beraber doktrin ve uygulamada kabul edilen, durumun hal ve gereklerinin güven ilkesi bağlamında değerlendirilmesidir. Aşağıda daha ayrıntılı ele alınacağı üzere, karşı tarafın

⁹⁹ Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-ta’lîl-i-Muhtâr*, C.2, 272; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’*, C.7, 26-27; Muhammed Abdülhalîm el-Leknevî, *Şamerü’l-aqmâr hâşiye li-Nûri’l-envâr*, thk. Muhammed Abdüsselam Şâhid (Beyrut: Daru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1995) 240; İbn Âbidîn, *Minhatü’l-hâlik*, C.6, 99; Ali Haydar Efendi, “Muvâzaa ve İstiğlâl”, 270.

¹⁰⁰ İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr*, C.10, 20; Hamevî, *Çamzü ‘uyûni’l-beşâ’ir*, C.2, 274.

¹⁰¹ Hamevî, *Çamzü ‘uyûni’l-beşâ’ir*, C.2, 274; İbn Âbidîn, *Minhatü’l-hâlik*, C.6, 99. Zerkâ, *el-Medhalü’l-fıkhiyyü’l-âm*, C.1, 446; Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm*, C.1, 241; Bununla beraber bazı müellifler, sıhhati iddia edenin sözünün kabul edileceği içtihadının İmam Ebû Hanife’ye ait olduğunu, İmam Muhammed ve Ebu Yusuf’un ise hezli iddia edenin görüşünün kabul edileceği görüşünde olduğunu ifade etmektedirler. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, C.24, 123; Hamevî, *Çamzü ‘uyûni’l-beşâ’ir*, C.2, 274.

¹⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, C.24, 122; Ebü’l-Hasen el-Kerhî Hanefî mezhebinin üzerine bina edildiği asılları topladığı risalesinde bu hususu şöyle ifade etmektedir: “*Aksini ortaya koyan bir delil olmadığı sürece, Müslümanların hukukî tasarrufları sahih ve geçerli kabul edilmelidir.*” Bkz. Ebü’l-Hasen el-Kerhî, *er-Risâle* (Kahire: Mektebetü’l-Hânevî, 1994) 81.; Bu hususu ifade eden diğer bir külli kâide şöyledir: “*Kelâmın i’-mâli ihmâlinden evlâdır.*” Yani âkil ve bâliğ olan bir kişiden sâdır olan bir sözü hukukî netice doğuracak şekilde yorumlamak geçersiz saymaktan daha iyidir. Bkz. İbn-i Nüceym, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir*, 114; Süleyman Hasbi Efendi, *Mecelle’nin Külli Kâideler Şerhi (Tafsîl)*, 152.

¹⁰³ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-hükkâm*, c.1, 241; Zerkâ, *el-Medhalü’l-fıkhiyyü’l-âm*, c.1, 446.

beyan sahibinin iradesinin ciddi olmadığını durumun şartları içerisinde anlaması gerekiyorsa beyan hükümsüz, aksi halde geçerlidir. Bununla beraber, beyanın geçerli olduğu hallerde beyan sahibi yanlış düzenlemesine başvurarak akdi iptal etme hakkına sahiptir.¹⁰⁴

II. GENEL HATLARIYLA GÜVEN TEORİSİ

Güven teorisini ele almaya geçmeden evvel konunun daha iyi anlaşılması adına yorum kavramına ve yorum teorilerinin ortaya çıkışına kısaca temas etmekte fayda görmekteyiz:

A. Yorum Kavramı

Pozitif hukuktaki tarifiyle akit, tarafların birbirine uygun ve karşılıklı olarak izhâr ettikleri iradelerini ifade eder.¹⁰⁵ Tariften de anlaşıldığı üzere bir akit en az iki iradeyi ortaya çıkaran iki irade beyanından oluşur. İrade beyanlarının birbirine uygun olup olmadığının anlaşılması için de ihtiva ettikleri mananın tespiti gerekir. Tam bu noktada irade beyanlarının yorumlanmasına ihtiyaç duyulur. Nitekim yorum (diğer bir deyişle tefsir), bir beyanın kapsadığı mananın tayini demektir.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Feyzioğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, c.1, 186-187; Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 363; Kocayusufoğlu vd. Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 344.

¹⁰⁵ Yukarıda beyan edildiği üzere İslâm hukukçuları akdi, 'İcap ve kabulün irtibatı' şeklinde tarif ederek iradeyi esas alan pozitif hukuk tarifinin aksine irade beyanını ön plana çıkartmaktadırlar. Bkz. Zerkâ, *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-'âm*, 475.

¹⁰⁶ Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," 4; Arsebük, *Borçlar Hukuku*, 390-391; Tuhr, *Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı*, 267; Yorum kavramına dair J. Gaudemet'in şu ifadelerine yer vermek istiyoruz: "Kanun veya özel muamele şeklinde olması fark etmeksizin hukuk metinlerinin yorumu, her devrin hukukçusunun karşılaştığı mühim sorunlardan biridir. Yorumlamak, nazari olarak, açık olmayı açık hale getirmektir. Cicero'nun dediği gibi, *obscuram (rem) explanare interpretando*, yani anlaşılmasız olanı yorumlayarak açıklamaktır. Bununla beraber yorum yapan hukukçunun sadece kuralları bir şekilde bilmesi kâfi gelmez, genel ve soyut kuralları somut olaylara tatbiki imkân veren bir mesleki formasyonu da olmalıdır." Bkz. J. Gaudemet, "Eski Çağ Dünyasında Kanunların ve Hukukî Muamelelerin Yorumu", trc. Bülent Tahiroğlu, *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 37, no.1-4 (1971):495; "Metinlerin gerçek anlamlarını tespit, hukukçu için bugün de en önemli bir faaliyettir. Yorum, hakim için normal ve her günkü bir faaliyettir." Bkz. Sulhi Dönmezer-Sahir Erman, *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 1987), 159.

Bununda ötesinde aslında yorum, irade beyanlarıyla tesis edilen bir hukukî işlemin var olup olmadığının belirlenmesinde önem arz etmektedir.¹⁰⁷

Yorumda ilk esas alınacak olan tarafların akit esnasında kullanmış oldukları tabirlerdir. Bu tabirler ifade ettikleri manayı açık surette göstermekte veya taraflar yanlış tabirler kullanılmış olsa dahi akdin mahiyetinden tarafların ortak iradeleri açıkça anlaşılıyorsa¹⁰⁸ bu durumda hiçbir güçlük çekilmeksizin akit, tarafların ortak iradelerine uygun olarak hukukî netice doğuracaktır.¹⁰⁹ Bununla beraber birçok defa, beyan sahibinin iradesi ile muhatabın beyana verdiği anlam arasında

¹⁰⁷ Mustafa Alper Gümüş, *Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri* (Ankara: Yetkin Basımevi, 2021) 295; Andreas Furrer, Markus Muller Chen ve Bilgehan Çetiner, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: On iki levha yayıncılık, 2021) 75; “Yorum faaliyeti, irade açıklamaları (hukukî işlemler) bakımından yalnız bunların anlamlandırılması amacıyla hizmet etmemektedir; bunun ötesinde bir irade açıklamasının (ve hukukî işlemin) mevcut olup olmadığı değerlendirilmesi de bir yorum meselesidir. Nitekim irade beyanının varlığı ve içeriği ayrılmaz şekilde birbirine bağlı bulunmaktadır, ancak “belirli bir içerikle” irade beyanı “var” olabilir. Bu bakımdan, irade açıklamaları (hukukî işlemler) bakımından “yorum”, bunların gerek hukuken mevcut olup olmadığını gerekse de hukuken sahip oldukları anlamı açıklığa kavuşturma faaliyetidir.” Bkz. Sarıkaya, “Sözleşmenin Yorumu,” 5.

¹⁰⁸ “...Taraflarca kullanılan tabirler (mesela satış, kira vs gibi) akdin hukukî takdirinde mutlak bir tesiri haiz değildirler. Bu takdir tarafların iradesine, yani beyanlarının tefsiri suretiyle keşfedilen iradeye istinat etmek lazım gelir. Tarafların kullandıkları tabirler çok defa yanlıştır. Bu keyfiyet ekseriya tarafların hukuk sahasındaki bilgisizliğinden ve bazen de bilhassa ticari münasebetlerde, hukukî teknik tabirler kullanmanın sevilmemesinden ileri gelir.... Takdir, esaslı şartları yani akdin esaslı unsurlarını nazara alır.” Bkz. Tuhr, *Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı*, 271; Bu hususta V. Tuhr’un bu ifadelerine benzer şekilde J. Gaudemet şöyle demektedir: “İrade beyanlarını yorumlayan hâkim, akdi yapanların bazen yanlış ifadelerle örtülmüş gerçek iradelerinin ne olduğunu araştırmalıdır.... Artık akdin muhtevâsını değil, tarafların hangi hukukî işlemi yapmak istediklerini araştırmak söz konusu olur ki bu durumda yorum, akdin mahiyet ve niteliğini belirlemeye yönelmiştir.” Bkz. J. Gaudemet, “Eski Çağ Dünyasında Kanunların ve Hukukî Muamelelerin Yorumu,” 507.

¹⁰⁹ Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 154; Arsebük, *Borçlar Hukuku*, 391; Tuhr, *Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı*, 267-269; Konuya dair İsviçre Federal Mahkemesinin karara bağladığı meşhur bir mesele şöyledir: Taraflar balina eti satışına ilişkin akit yapmayı arzu ettikleri halde müzakerelerde Norveççe “Haakjöringksköd” ifadesini kullanmışlardır. Bu ise köpekbalığı eti anlamına gelmektedir. Her ne kadar yanlış tabir kullanmış olsalar da mahkeme taraflar arasında balina eti konulu satış akdi kurulduğuna dair karar vermiştir. Zira burada tarafların ortak iradeleri esas alınacaktır. (RGZ 99, 147 vd.) Bkz. Furrer, Muller ve Çetiner, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 76.

uyuşmazlık çıktığı görülmektedir. Bu durumda taraflar arasındaki bu uyuşmazlığın çözüme bağlanması için irade beyanının hâkim tarafından yorumlanması ihtiyacı hâsıl olmaktadır.¹¹⁰ Tam bu noktada yorum ile tarafların çatışan menfaatleri arasında adil dengenin sağlanması hedeflenmektedir.¹¹¹ Başka bir deyişle bu durumda yorumun amacı, hâkimin hukuken korunan iradeyi ortaya çıkararak irade beyanını farklı anlamlandırma riskini taraflar arasında âdil bir şekilde dağıtmasıdır.¹¹²

B. Yorum Teorilerinin Ortaya Çıkışı

Peki, taraflar arasındaki irade beyanını anlamlandırma hususundaki bu uyuşmazlığı hâkim nasıl giderecek, neyi esas alarak karar verecektir? Beyan sahibinin iradesini veya muhatabın beyana verdiği anlamı ölçüt olarak subjektif bir yorum mu yapacak, yoksa beyana üçüncü bir kişinin vermesi beklenen veya durumun gerekleri ve dürüstlük kuralı çerçevesinde muhatabın vermesi gereken manayı dikkate alarak objektif bir yorum mu yapacaktır? Meseleyi bir misal üzerinden izah etmek anlaşılmasını kolaylaştıracaktır: Mehmet'in arabasını satın almak isteyen Ahmet, bir milyon cüneyhe satın almak istediği yönünde icapta bulunuyor, Mehmet de kabul ediyor. Ancak Ahmet, Mısır cüneyhini kastederken Mehmet, Sudan cüneyhinin kastedildiğini zannediyor. Bu durumda akit hangi para birimi üzere kurulmuş olacaktır? Ahmet'in iradesi doğrultusunda Mısır cüneyhi üzerinde mi yoksa Mehmet'in anladığı üzere Sudan cüneyhi üzerinden mi? Yoksa objektif bir yorum yapılmak suretiyle taraflar dışındaki üçüncü bir kişinin anlayışı veya halin gerekleri ve dürüstlük kuralı doğrultusunda muhatap Mehmet'in anlaması gereken mana mı esas alınacaktır? Modern hukuk tarihi boyunca tüm bu sorulara verilen cevaplar bağlamında farklı yorum teorilerinin ortaya atıldığı görülmektedir.

---

¹¹⁰ Safa Reisoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: Beta yayıncılık, 2008) 85; Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," 6.

¹¹¹ Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 152; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 147.

¹¹² Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," 9.

Avrupa devletlerinin birçoğunun hukuk sistemlerinin –hususen Kıta Avrupası- temellerini oluşturan Roma hukuku¹¹³, özellikle ilk dönemlerinde mahiyeti itibariyle ziyadesiyle şekilci olduğundan kanaatimizce taraflar arasında irade beyanlarını anlamlandırma noktasında bir uyuşmazlığa müsaade etmemektedir. Zira Roma hukukunun ilk dönemlerinde ancak kanun tarafından tanınan muayyen akit tiplerinden bir *actio* ile takip edilebilen borçlar meydana gelirdi. Bunlar dışındaki akitler hukukî netice doğurmaz ve dava ile takip edilemezdi.¹¹⁴ Bu dönemde sözlü akitlerin muteber olabilmeleri de ancak tarafların rızalarını belli bir şekle bağlı olarak izhâr etmelerine bağlıydı.¹¹⁵ Söylenmesi gereken ifadelerde yapılan küçük bir hata dahi akdi geçersiz kılmak için yetiyordu. Kişilerin ağzından çıkan bütün ifadeler de *verba ligant homines* (kelimeler insanları bağlar) özdeyişinde ifade edildiği gibi kesin bağlayıcılık özelliğine sahipti.¹¹⁶

İlerleyen yıllarda ise Roma hukukundaki katı şekilcilik az da olsa yumuşamış; alım, satım, şirket ve vekâlet akitlerinin rızâi olarak şekle tabi olmadan da yapılabileceği kabul edilmiştir.¹¹⁷ Nitekim bu dönemde akit yapanların hataya düşmüş olma durumuna dair birtakım düzenlemeler getirilmiş, beyan sahibinin iradesini esas alan irade teorisinin temelleri atılmıştır.¹¹⁸

¹¹³ Almanya, Fransa, İsviçre ve İtalya gibi Kıta (Kara) Avrupası hukuk sistemine tabi ülkelerin özel hukuklarının temellerini Roma Hukuku oluşturmaktadır. Kanunlar açısından birçok değişim ve gelişim olsa da en azından külli kâideler bazında Roma Hukukunun bu hukuk sistemleri üzerindeki tesiri çok açık görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti de kuruluşunda geçmişiyle bütün bağlarını kopararak farklı ülkelerden kanun iktibaslarında bulunmuş ve Kıta Avrupası hukuk sistemine dâhil olmuştur. Bkz. Seldağ Güneş Ceylan, “Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi”, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8, no. 2 (Haziran 2004).

¹¹⁴ Türkan Rado, *Roma Hukuku Dersleri (Borçlar Hukuku)* (İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1974) 54-55.

¹¹⁵ Rado, *Roma Hukuku Dersleri*, 57.

¹¹⁶ Güvenç, “Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu,” 18.

¹¹⁷ Rado, *Roma Hukuku Dersleri*, 58; Güvenç, “Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu,” 22.

¹¹⁸ Güvenç, “Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu,” 24.

Beyan sahibinin iradesini esas alma kuralını bir teori haline getiren ise tarihçi hukuk okulunun kurucularından Friedrich Carl von Savigny olmuştur.¹¹⁹ İrade açıklamasını; irade, açıklama ve iki arasındaki uyuşma şeklinde üç kısma ayıran Savigny, irade ve açıklama arasında uyuşmanın gerçekleşmemesi halinde beyanın geçersiz olacağını ifade etmiştir. Nitekim ona göre irade, irade beyanının aslı unsurudur. Beyan sahibinin iradesine uymayan bir irade beyanı mutlak olarak geçersizdir.¹²⁰ İrade teorisi, yalnızca beyan sahibini esas alan bir eğilime sahip olmakla muhatapı neredeyse hiçe saydığından, doktrinde yoğun eleştirilere maruz kalmıştır.¹²¹

Doktrinde irade teorisinin mukâbili olarak beyan teorisi ele alınmaktadır. Nitekim bu teoriye göre esas olan muhatapın irade beyanını nasıl anladığıdır. Akit, beyan sahibinin iradesine uymasa dahi muhatapın beyana verdiği anlam üzere geçerlilik kazanır.¹²² Beyan teorisi, taraflar haricinde üçüncü bir şahsın anlayışını esas alan objektif beyan teorisi ve doğrudan muhatapın anlayışını asıl kabul eden sübjektif beyan teorisi olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.¹²³ Beyan teorisinin her iki kısmı da, beyan sahibinin iradesini tamamen yok sayarak yalnızca muhatapın menfaatlerini öne çıkardığından pozitif hukuk doktrininde tenkit edilmektedir.¹²⁴ Nitekim Rudolph von Jhering, bu teorinin aldatma fiilini yasallaştırdığını ve muhatapın hakkı kötüye kullanmasını hukukça koruduğunu söylemektedir.¹²⁵

İrade ve beyan teorilerinin adalet ve hakkaniyeti temin edemediği gerekçesiyle doktrinde bu iki teorinin eksiklerini gidererek taraflar arasında adil

---

¹¹⁹ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 149.

¹²⁰ Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 153; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 149; Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu," 35.

¹²¹ Demirsatan, "İrade Beyanlarının Yorumlanması Bakımından Muvaza," 1224; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 135; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 150.

¹²² Demirsatan, "İrade Beyanlarının Yorumlanması Bakımından Muvaza," 1225; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 150.

¹²³ Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 153; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 150.

¹²⁴ Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 133; Demirsatan, "İrade Beyanlarının Yorumlanması Bakımından Muvaza," 1225.

¹²⁵ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 151.

menfaat dengesini kuracak başka teoriler geliştirilmiştir. Hususen 19. yüzyılın ikinci yarısında kavram hukukçuluğunu esas alan Pandektist hukukçulara¹²⁶ tepki olarak ortaya çıkan menfaat hukukçuluğunu¹²⁷ savunanlar tarafından iki teori geliştirildiği görülmektedir: Açıklama teorisi ve güven teorisi.¹²⁸

Açıklama teorisi, beyan sahibi ve muhatabın irade ve anlayışlarından bağımsız olarak doğrudan dış unsuru yani beyanı esas almaktadır. Bu teoriye göre irade beyanı, dış âleme çıktıktan sonra artık beyan sahibinin iradesi ile beyanı arasında bir uygunsuzluk olup olmadığına bakılmaksızın hukuk nizamının kendisine yüklediği hukukî sonucu doğuracaktır. Zira beyan sahibi ile muhatap arasındaki bağlantıyı sağlayan irade beyanıdır ve iradeye uymaması gerekçesiyle beyanın hükümsüz sayılması, muhatabın haklı güvenini hiçe saymaktır.¹²⁹ Öyle ki bu durumda hukukî güvenlik ortadan kalkacak ve irade beyanlarına güven kalmayacaktır.

Açıklama teorisi, objektiflik yanı ağır basan bir teoridir. Nitekim bu teori de tarafların sübjektif iradelerinden tamamen bağımsız olarak irade beyanına değer atfedilmekte ve beyan objektif bir değerlendirme aracı olarak görülmektedir. Öyle ki bu teoriye göre, hâkim yalnızca kullanılmış bir tâbirin manasını örf ve âdete, işin mâhiyet ve sebebine göre tayin etmelidir, tarafların iradelerini ve gizli niyetlerini araştırmak zorunda değildir.¹³⁰ Ayrıca belirtmek gerekir ki, açıklama

---

¹²⁶ Pandekt hukukunun birçok tanımı yapılmakla beraber burada kastedilen tarif şudur: XIX. yüzyılda tarihçi hukuk okulunun çalışmalarıyla ortaya çıkan Pandekt hukuk bilimi, Pandektistik. Bkz. Eşref Küçük, "XII. Yüzyıl Rönesansı ve 'Yeniden Doğan' Roma'yı Günümüze Bağlayan Son Halka: Pandekt Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 56, no. 4 (Aralık 2007): 114.

¹²⁷ Menfaat hukukçuluğunun aslî temelleri, Pandekt hukuk okulunu terk ederek bu okulun görüşlerini sert bir şekilde tenkit eden Jhering ile atılmıştır. Hukuk kurallarında gaye kanununu savunan Jhering, irade hürriyeti teorisine de karşı çıkmıştır. Nitekim illiyet (gaye) kanunu gereği irade dahi bir sebep olmaksızın dış dünyada ortaya çıkamaz. Buna göre iradenin değil iradeyi ortaya çıkaran sebebin esas alınması gerekir. Bkz. Orhan Münir Çağıl, "Jhering'in Hukuk Nazariyesinin Temel Fikirleri", *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 11, no. 3-4 (Eylül 2011): 226.

¹²⁸ Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu," 43.

¹²⁹ Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu," 45.

¹³⁰ Turhan Esener, "Borçlar Hukuku Sistemimize Göre Akitlerin İnikadında İtimat Prensibinin Ehemmiyeti," *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9, no.3 (Mayıs 1952): 170.

teorisi yukarıda bahsi geçen beyan teorisinden farklı olarak sadece muhatabın beyana yüklediği manayı esas almamaktadır. Zira bu durumda teorinin bahsi geçen objektiflik iddiası gerçekleşemeyecektir.¹³¹

C. Güven Teorisi

Güven teorisi, somut olayın bütün şart ve durumları göz önüne alınarak muhatabın güven ilkesi gereğince¹³² kendisine yöneltilen irade beyanına vermesi gereken manayı ortaya çıkarmayı hedefleyen yorum teorisidir.¹³³ Bu anlamda güven teorisi, normatif karakterlidir. Nitekim bu teori gereğince muhatabın beyana subjektif olarak verdiği mana değil, dürüstlük kuralı gereğince objektif, makul, orta düzeyli ve dürüst bir muhatap olarak vermesi icap eden mana esas alınmalıdır.¹³⁴

Açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, güven teorisi bağlamında yorum yapacak hâkim iki hususu göz önüne alacaktır: Muhatabın irade beyanını anlamak için elinden gelen bütün çaba ve özeni sarfetmiş olup olmadığı ve içerisinde bulunduğu şartlar içerisinde makul ve dürüst bir fert olarak uzmanlık bilgisi de

---

¹³¹ Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu," 46-47.

¹³² İsviçre Federal Mahkemesi, güven ilkesini şu şekilde ifade etmektedir: "Güven ilkesine göre tarafların irade açıklamaları, beyan muhatabının dürüstlük kuralına göre beyanı ne şekilde anlayabileceği veya anlaması gerektiği esas alınarak yorumlanır." Bkz. BGE 113 II 49 E. 1b; 132 III 264 E. 2.2.

¹³³ Kocayusufpaşaoğlu vd. Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 134; Oğuzman-Öz, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 70-71; Ayan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler; Reisoğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 85; Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," 74.

¹³⁴ İbrahim Kaplan, *Borçlar Hukuku Dersleri* (Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997) 79-80; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 152; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 135; Furrer-Muller-Çetiner, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 77; Bazı yazarlara göre bu, yeni güven teorisinin tanımıdır. Nitekim klasik güven teorisine göre irade beyanlarının yorumunda esas alınacak olan, dürüst ve makul üçüncü kişidir. Bkz. Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 153. Bununla beraber bugün güven teorisi denilince yeni güven teorisi anlaşılmaktadır. Çalışmada da güven teorisinden yeni güven teorisi kastedilmektedir.

göz önüne alınarak¹³⁵ irade beyanını nasıl anlaması gerektiği.¹³⁶ Buna göre muhatap, özellikle yapılan beyandan önceki müzakereleri de göz önünde bulundurmamak zorundadır.¹³⁷

Doktrinde savunulan görüşe göre, güven teorisi yalnızca muhatapı korumamakta yerine göre güven ilkesi gereğince beyan sahibinin iradesini de esas almaktadır.¹³⁸ Yani bu teoride muhatap, beyan sahibine göre imtiyazlı bir hale gelmemekte yalnızca yerine göre güven ilkesi gereğince muhatapın haklı güveni koruma altına alınmaktadır.¹³⁹ Nitekim iddia edildiği üzere güven teorisi, tarafların karşılıklı menfaatleri arasında denge sağlamak ve birbirlerini makul, dürüst bireyler olarak gözetme yaklaşımını esas almaktadır.¹⁴⁰

¹³⁵ Yorumda ticari teamüllerin de büyük etkisi vardır. Nitekim 6102 sayılı Ticaret Kanunu'nun 2. maddesinin ilk fıkrasında yer alan "...Ancak, irade açıklamalarının yorumunda teamüller de dikkate alınır." düzenlemesiyle bu hususa işaret edilmektedir. Muhatap beyanda bulunan kişinin kullandığı ifadeleri ticari örfe uygun olarak kullandığını varsayabilir ki yerine göre böyle yapmak zorundadır. Bkz. Arsebük, *Borçlar Hukuku*, 394. Ancak muhatap beyan sahibinin ticarî örf ve adetleri bilmediğini biliyor veya güven ilkesi doğrultusunda bilmesi gerekiyorsa bu durumda ticari teamüller esas alınmaz ki TTK'nun 2. maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan "*Ticari örf ve âdet, tacir sıfatını haiz bulunmayanlar hakkında ancak onlar tarafından bilindiği veya bilinmesi gerektiği takdirde uygulanır.*" ifadesi de bunu teyit etmektedir.

¹³⁶ Gökhan Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2012) 161; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 155-156; Furrer- Muller- Çetiner, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 77.

¹³⁷ Arsebük, *Borçlar Hukuku*, 393; Tuhr, *Borçlar Hukukunun Umumî Kısmı*, 268.

¹³⁸ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 157; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 134.

¹³⁹ Necip Kocayusufpaşaoğlu, *Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı* (İstanbul: Garanti Matbaası, 1968) 8; Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," 75; Esener, "Borçlar Hukuku Sistemimize Göre Akitlerin İnikadında İtimat Prensibinin Ehemmiyeti, 173.

¹⁴⁰ Feyzioğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 51; Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 161; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 152; Kocayusufpaşaoğlu, *Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı*, 9; Esener, "Borçlar Hukuku Sistemimize Göre Akitlerin İnikadında İtimat Prensibinin Ehemmiyeti," 173; Doktrinde yaygın kanaat bu olmakla beraber, bazı yazarlar haklı olarak bu teorinin beyan sahibi ve muhatap arasında tam bir eşitlik sağlanmasının mümkün olmadığını ifade etmektedirler. Bkz. Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," 76; Bunun aslî sebebi şudur: Güven teorisi, dürüst ve makul farazî bir muhatap tasavvur ederek yalnızca muhatapın içerisinde bulunduğu hal ve şartları dikkate almaktadır. Yani sadece

Teorinin tatbikinin daha iyi anlaşılması adına bir misal verelim: Mert, marangoz Fatih'e bir çalışma masası ısmarlamak istemektedir. Fatih'in dükkânında başka müşterilerle ilgilendiği sırada Mert bu yönde icapta bulunmuş, o anda meşgul olan Fatih, kabul etmiş ancak ısmarlananı kitaplık olarak anlamıştır. Akabinde Mert'e bir kitaplık yapıp göndermiştir. Bu durumda akit ne üzere kurulmuş olacaktır? Beyan sahibinin iradesine göre mi, yoksa muhatabın

---

muhatabın mensup olduğu meslek, sosyal çevre, eğitim düzeyine sahip makul ve dürüst bir kişinin sahip olduğu kâbiliyete muhatap da sahip olsaydı bilmesi gereken halleri dikkate almaktadır. Bkz. Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 156; Furrer, Muller ve Çetiner, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 77; Önemli olan muhatabın bu beyanı güven ilkesi çerçevesinde nasıl anlaması gerektiğidir. Buna karşılık beyan sahibi; orta düzey, makul ve dürüst bir fert olarak takati nispetinde elinden gelen bütün çabayı gösterip beyanını karşı tarafın anlayacağı şekilde ifade etmiş olsa dahi güven teorisine göre bunun bir ehemmiyeti yoktur. Güven teorisini savunanlar ise buna cevaben şöyle demektedirler: Beyan sahibinin akdin tesisi için ilk adımı atan kişi olarak bahsi geçen riski yüklenmesi tabiidir. Bu durum, ticari muamelelerin ruhuna da uygundur. Zira içerisinde bulunduğu halin şartlarına göre beyanı dürüst ve makul bir fert olarak anlamdıran muhatap, beyan sahibinin hususî koşulları sebebiyle beyanın farklı yorumlanması riskiyle karşı karşıya kalmamalıdır. Bkz. Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu" 54; Sarıkaya, "Sözleşmenin Yorumu," 77; Kanaatimizce bu gerekçe yerinde değildir. Güven teorisinin beyan sahibinin içerisinde bulunduğu hal ve şartları neredeyse hiçe sayıyor oluşu, taraflar arasında adil menfaat dengesini temin etme iddiasını ciddi şekilde zedelemektedir. Ayrıca bu teoride güven ilkesi çerçevesinde muhatabın anlaması gereken manayı tespit edecek olan hâkimdir. Üçüncü bir kişinin anlayışını esas alan objektif beyan teorisi ve klasik güven teorisi doktrinde -görebildiğimiz kadarıyla- birçok yazar tarafından tenkit edilmektedir. Bkz. Kocayusufpaşaoğlu vd. Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 133; Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 151-153; Ayan, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 154; Antalya, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 160; Aralarında ciddi mahiyet farkı olsa dahi güven teorisinde de bir nokta da tarafların haricinde üçüncü bir kişi olan hâkimin durumun şartlarını takdir etmesi ve buna göre irade beyanına verilmesi gereken manayı tespit etmesi beklenmektedir. Hâkimin somut olayın şartlarını ne derece doğru takdir edebileceği ise şüphelidir. Zira hâkim, ancak kendisine arz edilen delil ve karineler doğrultusunda bunu yapabilecektir ki muhatabın dikkat etmesi gereken bütün hal ve şartları tamamıyla bilebilmesi kanaatimizce çok zordur. Evet, hâkim zâhire ve muttali olabildiği delillere göre hüküm vererek uyumsuzluğu çözmek durumundadır. Ancak kanaatimizce beyan sahibi ve muhatap arasında irade beyanını anlamaya dair cereyan eden her uyumsuzlukta beyanın manasını takdiri hâkime bırakmak yerinde değildir. Nitekim bu durumda objektif beyan teorisi ile klasik güven teorisinin tenkit edildiği hususlar güven teorisi için dahi gündeme gelebilecek, hâkim adeta üçüncü haricî bir kişi olarak akde dâhil olmuş olacaktır.

anladığına göre mi? Güven teorisine göre Fatih, somut olayda irade beyanını anlamak noktasında üzerine düşen gayret ve özeni göstermemiş olduğundan akit Mert'in iradesi üzere kurulmuş olacaktır. Yani Mert'in beyanı, kendisinin gerçek iradesine, Fatih'in de güven teorisiyle ortaya çıkarılan farazî iradesine göre yorumlanacaktır. Tersinden düşünecek olursak, yani eğer Fatih makul ve dürüst bir muhatap olarak içerisinde bulunduğu şartlar içerisinde elinden gelen bütün çaba ve gayreti gösterdiği halde Mert'in beyanını kitaplık olarak anlamışsa bu durumda da irade beyanı, Mert'in farazî iradesine, Fatih'in de gerçek iradesine göre yorumlanacaktır.¹⁴¹

Burada akla şu soru gelmektedir: Hâkimin güven teorisi bağlamında yapacağı yorum neticesinde olması gerektiğini düşündüğü farazî irade, ne beyan sahibi Mert'in ne de muhatap Fatih'in iradesine uymasaydı ne olacaktı? Akit taraflardan hiçbirisinin hakikî iradesine uymayan farazî bir irade üzere kurulmuş sayılacak mıydı? Doktrinde tutarlığı korumak adına bu durumda da akdin farazî irade üzerinden kurulacağını söyleyenler vardır. Bununla beraber birçok yazar, aksi yönde görüş belirtmiş, taraflardan hiçbirinin hakikî iradesine uymayan farazî bir irade üzere akdin kurulamayacağını söylemiştir.¹⁴²

Kanaatimizce bu durum, teorinin çıkmazlarından birisidir. Zira yukarıda geçtiği üzere akit, tarafların birbirine uygun ve karşılıklı iradelerinin bir araya gelmesini ifade eder. Güven teorisine göre taraflardan birinin hakikî iradesine hiçbir şekilde uymayan farazî bir irade üzerinden akit kurulmuş sayılıyorsa iki tarafın da iradesine uymayan farazî irade üzerinden niçin akit kurulmuş sayılmasın? Doktrinde buna cevap olarak; 'taraflardan hiçbirisinin hakikî iradesine uymayan iradeyle akit kurulmuş olmaz.' denilmektedir. Bize göre bu tatmin edici bir cevap değildir. Teorinin

¹⁴¹ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 157; Feyzioğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 51.

¹⁴² Furrer- Muller- Çetiner, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 78; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 158; Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 71; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 138; Kanaatimizce bu durum, teorinin çıkmazlarından birisidir. Zira yukarıda geçtiği üzere akit, tarafların birbirine uygun ve karşılıklı iradelerinin bir araya gelmesini ifade eder. Güven teorisine göre taraflardan birinin hakikî iradesine hiçbir şekilde uymayan farazî bir irade üzerinden akit kurulmuş sayılıyorsa iki tarafın da iradesine uymayan farazî irade üzerinden niçin akit kurulmuş sayılmasın? Doktrinde buna cevap olarak; 'taraflardan hiçbirisinin hakikî iradesine uymayan iradeyle akit kurulmuş olmaz.' denilmektedir. Bize göre bu tatmin edici bir cevap değildir. Teorinin yeknesaklık ve tutarlılığını sağlamak adına her iki tarafında kastetmediği farazî iradeye göre akdin kurulmuş olacağını kabul etmek gerekir ki bu durumda da taraflar hiçbir şekilde arzulamadıkları bir akit ile sorumlu tutulmuş olacaklardır.

yeknesaklık ve tutarlılığını sağlamak adına her iki tarafında kastetmediği farazi iradeye göre akdin kurulmuş olacağını kabul etmek gerekir ki bu durumda da taraflar hiçbir şekilde arzulamadıkları bir akit ile sorumlu tutulmuş olacaktırlar.

a. Pozitif Hukuktaki Yeri

Güven teorisi, Türk/İsviçre borçlar hukuku doktrin ve uygulamasında¹⁴³ hâkim olan teoridir.¹⁴⁴ TBK'da güven teorisine dair doğrudan bir düzenleme olmasa dahi birçok yazarın ifade ettiği üzere bu teori, meşruiyetini TMK'nın 2. maddesinde yer alan dürüstlük kuralından almaktadır.¹⁴⁵ Özellikle bir tarafa yöneltilen varması gerekli irade beyanlarının yorumunda bu teoriye başvurulmaktadır. Bununla beraber, vasiyetnameler gibi tek taraflı irade beyanlarının yorumlanmasında irade teorisi uygulanmaktadır.¹⁴⁶ Zira yukarıda

¹⁴³ Bu bağlamda Yargıtay Genel Kurulu'nun şu ifadelerine yer vermek istiyoruz: "...Borçlar hukuku mevzuatımızda düzenlemesi bulunmama ile birlikte gerek Türk hukukunda gerekse İsviçre hukukunda kendisine uygulama yeri bulan güven teorisi; bir kimsenin kendi oluşturduğu dış görünüşün meydana getirdiği sonuçlara kendisinin katlanmasının gerekliliği, aksi yönde bir düşüncenin iyiniyet kurallarına aykırılık teşkil edeceği kabulüne dayanır. Bu kapsamda yorum sırasında güven teorisi nin uygulanması 4721 sayılı Kanun'un 2 nci maddesinde düzenlenen dürüstlük ilkesinin gereğidir..." Bkz. YHGK, 2015/21-2372 E., 2019/1420 K.; 2016/(21)10-1602 E., 2020/711 K.

¹⁴⁴ Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 69; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 134; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 154; Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, c.1, 217; Kaplan, *Borçlar Hukuku Dersleri*, 80.

¹⁴⁵ Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 154; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 134; Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu," 155; TMK Madde 2: "Herkes, haklarını kullanırken ve borçlarını yerine getirirken dürüstlük kurallarına uymak zorundadır." Bu madde TMK'nın 'genel hükümler' kısmında yer almaktadır. TMK Madde 5'deki: "Bu Kanun ve Borçlar Kanununun genel nitelikli hükümleri, uygun düştüğü ölçüde tüm özel hukuk ilişkilerine uygulanır." düzenlemesi gereğince dürüstlük kuralı, borçlar hukukunda da uygulanmaktadır; Robert Patry'e göre ise güven ilkesinin asli kaynağı dürüstlük kuralı değil, 3. madde de yer alan iyi niyet kuralıdır. Bkz. Robert Patry, "Güven Teorisi ve Ticaret Hukuku", *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 15, no. 18 (Temmuz, 2011):18.

¹⁴⁶ Kenan Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 191; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 154-155; Ayan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 155; Caner Taşatan, "Vasiyetname Lehine Yorum İlkesi ve Bu İlkenin Türk Medeni Kanunu'na Yansımaları," *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 23, no.1 (Mayıs 2021): 573; "...Vasiyetnamenin yorumunda mirasbırakanın son

bahsedildiği üzere güven teorisinin aslî gayesi, muhatabın haklı güvenini korumaktır. Tek taraflı irade beyanlarında böyle bir durum olmadığından güven teorisine de gerek duyulmamaktadır.¹⁴⁷

Pozitif hukuk doktrinde genel kabul gören anlayışa göre¹⁴⁸, objektif güven teorisi, sübjektif irade teorisini tamamen bertaraf etmemektedir. Sadece irade teorisini muhatabın haklı güvenini korumak adına ıslah etmektedir.¹⁴⁹ Nitekim doktrinde ve uygulamada sübjektif ve objektif olmak üzere birbirine mukâbil iki yorum türünün kabul edildiği görülmektedir.¹⁵⁰ Buna göre irade beyanlarının yorumunda öncelikli olarak tarafların gerçek iradeleri araştırılmalıdır. Gerçek iradelerin birbirine uyumlu olduğu hallerde tarafların ortak iradesi esas alınarak iradeye aykırı olan irade beyanına itibar edilmemelidir.¹⁵¹ Bu durumda güven teorisine göre objektif yorum yapmaya da gerek yoktur. Zira güven teorisi, ancak taraflar arasında irade beyanını anlamlandırma noktasında bir uyuşmazlığın olduğu hallerde devreye girmektedir.¹⁵²

---

arzularını gerçekleştirmenin yolu, irade teorisinin mutlak bir şekilde uygulanmasıdır. Zira irade teorisi, dışı vurulmuş irade yerine, beyan sahibinin gerçek iradesini üstün tutmakla, vasiyetnamenin varması gerekli olmayan tek taraflı işlem karakterine en uygun çözümü sunmaktadır..." Bkz. Yargıtay 3. HD., 27.05.2014, 2014/6645 E., 2014/8309 K.

¹⁴⁷ Taşatan, "Vasiyetname Lehine Yorum İlkesi," 573.

¹⁴⁸ Aksi görüş için bkz. Nulcihan Dalcı Özdoğan, "Sözleşmelerin Yorumunda Gerçek İradenin Tespiti", *İnönü Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 8, no.1 (2017): 39.

¹⁴⁹ Kocayusufpaşaoğlu, Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı, 10; Feyzioğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, c.1, 52; Kocayusufpaşaoğlu vd. Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 134-135.

¹⁵⁰ Gümüş, *Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri*, 297; Özdoğan, "Sözleşmelerin Yorumunda Gerçek İradenin Tespiti," 37-39.

¹⁵¹ TBK Madde 19: "Bir sözleşmenin türünün ve içeriğinin belirlenmesinde ve yorumlanmasında, tarafların yanlışlıkla veya gerçek amaçlarını gizlemek için kullandıkları sözcüklere bakılmaksızın, gerçek ve ortak iradeleri esas alınır."

¹⁵² Kenan Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, c.1, 193; Gümüş, *Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri*, 294-295; Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 70; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 157; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 136.

Uyuşmazlık halinde ise hâkim, muhatabın bildiği veya bilmesi gereken bütün unsurları dikkate alarak irade beyanını yorumlamalıdır.¹⁵³ Bununla beraber, yorum sonucunda ortaya çıkan normatif/farazî iradeyi gerçekte kastetmemiş taraf, -eğer kusurluysa-¹⁵⁴ TBK 35'de yer alan menfî zararı karşılama külfetine katlanmak suretiyle bir yıl içerisinde yanılma hükümlerine dayanarak akdî feshedebilecektir.¹⁵⁵

Pozitif hukuk doktrininde güven teorisi bağlamında değerlendirilen meselelerden birisi de hukukî sonuç veya beyan iradesinden yoksun irade beyanlarıyla yapılan akitlerin durumudur. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz

¹⁵³ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu-Refet Özdemir, *Türk Borçlar Kanunu Şerhi* (Ankara: Yargıtay Yayınları, 1987), 41; Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 162; Kaplan, *Borçlar Hukuku Dersleri*, 80.

¹⁵⁴ Tazminat ödenmesi için 'eğer kusurluysa' kaydını koymamızın sebebi, İsviçre/Türk hukuklarında beyan sahibinin kusurlu olup olmadığına bakılmaksızın hata halinde akdi iptal edebileceğinin kabul edilmesidir. Bkz. Kocayusufpaşaoğlu, *Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı*, 116.

¹⁵⁵ Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 136; Oğuzman-Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 71; Velidedeoğlu-Özdemir, *Türk Borçlar Kanunu Şerhi*, 41; Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 162; Bazı yazarlara göre, bu durumda yanılmayı öne sürme hakkının verilmesi zarurîdir. Zira bu, objektifleştirilmiş yorumun zarurî bir düzelticisidir. Bkz. Kenan Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, c.1, 192-193; Bize de ziyadesiyle makul gelen bir görüşe göre ise bir taraftan muhatabın haklı güvenini korumak gerekçesiyle beyan sahibi hiç istemese dahi güven ilkesine göre farazî bir irade belirleyip diğer taraftan da bir yıl gibi uzun süre içerisinde iptal hakkı vermek birbiriyle çelişen durumlardır. Her ne kadar akdi iptal eden tarafa tazminat yüklense de, bu ancak akdin hükümsüzlüğünden doğan menfi zarar içindir. Ayrıca bu tazminat, ancak iptal talebinde bulunan taraf kusurluysa gündeme gelecektir. Görüldüğü gibi, muhatabın bir taraftan korunduğu iddia edilen haklı güveni, diğer taraftan bertaraf edilmektedir. Bu durumda ise güven teorisinin tatbikinden bahsetmek dahi zorlaşmaktadır. Bkz. Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 140; Güvenç, "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu," 279-283; Bu bağlamda v. Schwind'in şu ifadelerine yer vermek istiyoruz: "Bir hukukî problem olarak hata problemi sanılanın aksine, bir taraflı değil, iki taraflı bir sorundur. Karşı tarafın ve iş hayatının ihtiyaç ve güvenlikleri nazara alınmadan doğru bir çözüme bağlanamaz. Bu sebeple, hukukça nazara alınacak hatanın şartları yalnız hataya düşen kişi açısından düzenlenemez. Söz konusu şartlardan bazılarının, sözleşmenin karşı tarafında gerçekleşmesini aramak hatta toplum menfaatleri ile çatıştığı zaman da sözleşmenin hata sebebiyle iptaline müsaade etmemek gerekir." Bkz. Kocayusufpaşaoğlu, *Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı*, 41.

üzere hatalı veya ciddi olmayan bir irade beyanının öncelikle güven teorisine göre yorumlanması ve bu vesileyle akdin kurulmuş olup olmadığının tespit edilmesi gerekir.¹⁵⁶

Mesela hukukî işlem iradesinden yoksun bir irade beyanında bulunulduğunda, muhatap beyan sahibinin gerçek iradesini fiilen anlamamış olsa dahi hal ve şartlara göre güven ilkesi gereğince gerekli özeni gösterseydi anlaması gerekiyorsa bu durumda iradeler arasında normatif (farazî) bir uyum olduğu kabul edilerek akit beyan sahibinin iradesine göre kurulmuş kabul edilir. Ancak muhatap, beyan sahibinin hataya düştüğünü bildiği halde beyanına uymayan gerçek iradesinin ne olduğunu tespit edebilecek durumda değilse akit geçersiz olur. Zira bu durumda irade uyuşmasından söz etmek mümkün değildir.¹⁵⁷ Eğer muhatap, beyan sahibinin beyanının hukukî işlem işlem iradesinden yoksun olduğunu bilmiyor ve güven ilkesine göre de bilmesi gerekmiyorsa, bu durumda akit muhatapın beyana verdiği mana üzere kurulmuş sayılır. Bununla beraber belirttiğimiz üzere, beyan sahibinin hata sebebiyle akdi iptal etme hakkı mahfûzdur.¹⁵⁸

Yukarıda da temas edildiği üzere, benzer durum şaka yollu, ciddi olmayan irade beyanları için de söz konusudur. Şöyle ki; muhatap, beyan sahibinin hukukî işlem iradesinin olmadığını biliyor veya durumun şartları dikkate alınarak orta düzey, makul dürüst bir birey olarak bilebilecek durumdaysa irade beyanı hükümsüzdür. Aksi halde ise dürüstlük kuralı bağlamında muhatapın güveni

---

¹⁵⁶ Kenan Tunçomağ, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 193; Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 424; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 139; Bu halde yapılan yorumun diğer bir faydası da eğer yorum neticesinde akit kurulmuş sayılacaksa da hangi halde beyan sahibine iptal hakkının verileceğinin tespit edilebilmesidir. Doktrinde bu durum, 'yorum iptalden önce gelir' kuralı ile ifade edilmektedir. Bkz. Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 137.

¹⁵⁷ Abdülkerim Yıldırım, *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Ankara: Adalet yayınevi: 2014)133; Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 137.

¹⁵⁸ Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, 424, Kocayusufpaşaoğlu vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*, 138; Ayrıntılı bilgi için bkz. Kocayusufpaşaoğlu, *Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı*, 123-131.

korunarak akit geçerlilik kazanacaktır.¹⁵⁹ Bu halde dahi beyan sahibinin hata hükümlerine başvurarak akdi iptal etme hakkı vardır.¹⁶⁰ Buna göre hâkim, uyumsuzluk halinde somut olayda nasıl bir yol izleneceğini güven teorisi bağlamında yorum yaparak tayin edecektir.

b. Hanefî Mezhebi Bağlamında Değerlendirilmesi

Buraya kadar yer verdiğimiz bilgiler doğrultusunda okuyucunun zihninde Hanefî mezhebinin güven teorisine yaklaşımına dair bir bakış açısı oluşmuş olması gerektiği kanaatindeyiz. Yine tarihî serencamı arz edilen yorum teorilerinden hangisinin Hanefî mezhebinin irade-irade beyanı münasebeti hususundaki tutumuna daha yakın olduğunun az-çok belli olduğunu düşünüyoruz. Nitekim bahsedildiği üzere, Hanefî fakihler mümkün mertebe akitlerin dış görünüşünü (irade beyanı) esas alma yönünde bir yaklaşım sergilemişler, beyan sahibinin veya muhatabın anlayışından ziyade beyana itibar etmişlerdir. Buna göre taraflar arasında irade beyanını anlamlandırma hususundaki ihtilaflarda mihenk taşı, irade beyanında kullanılan lafızların tarafların anlayışlarından bağımsız şekilde lügavî veya yerine göre örf ve âdetin gereği olarak ifade ettiği manadır. Âkil ve bâliğ bir kişiden sâdır olan bir ifade de elden geldiği kadar hukukî sonuç doğuracak şekilde yorumlanmalı, i' mâl edilmeli ve ihmal edilmemelidir. Ayrıca beyan edildiği üzere Hanefî fakihlerin usûlî olarak temellendirerek irade beyanını akdin rüknü sayıp rızayı sıhhat (cevaz) şartı kabul etmeleri de bu mülâhazalarını teyit etmektedir.

Kanaatimizce bu yaklaşıma en yakın teori, açıklama teorisidir. Zira beyan edildiği üzere bu teoriye göre beyan sahibinden sâdır olan irade beyanı, ifade ettiği mana doğrultusunda hukukî bir sonuç doğurmalıdır. İrade beyanında kullanılan ifadelerin gerektirdiği hukukî sonuç, beyan sahibinin iradesine uymasa dahi sonuç değişmeyecektir. Hâkime düşen tek şey, irade beyanındaki ifadelerin lügavî veya

---

¹⁵⁹ Feyzioğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C.1, 186; Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 363; Reisoğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 87; Yıldırım, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 119; Kılıçoğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 180.

¹⁶⁰ Velidedeoğlu-Özdemir, Türk Borçlar Kanunu Şerhi, 42; Feyzioğlu, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, c.1,187; Eren, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 364; Kocayusufpaşaoğlu vd. Borçlar Hukuku Genel Bölüm, 344.

yerine göre örfî manasını tespit etmektir. Güven teorisinde olduğu gibi halin şartları bağlamında muhatabın dürüst ve makul bir fert olarak beyanı nasıl anlaması gerektiğini araştırmasına hâcet yoktur. Nitekim açıklama teorisiyle güven teorisi arasındaki aslî fark da tam bu noktada ortaya çıkmaktadır. Güven teorisi, tarafların irade beyanına yönelik şahsi anlayışlarının haricinde güven ilkesine göre halin gerektirdiği normatif manayı esas alması yönüyle objektif; ancak muhatabın içerisinde bulunduğu hal ve şartları esas alarak muhatabı merkeze koyması cihetiyle de hususî bir teoridir. Açıklama teorisi ise taraflardan bağımsız olarak irade beyanının ifade ettiği manaya itibar etmesi açısından objektif; yalnızca muhatabı esas almayıp beyanı esas alması yönüyle de geneldir.¹⁶¹

Bununla beraber belirtmek gerekir ki; açıklama teorisi, Hanefî fakihlerin meseleye bakışını tam olarak da karşılamamaktadır. Zira bahsedildiği gibi, beyan iradesinden tamamen yoksun irade beyanlarında, beyan sahibi hatalı olduğunu ispat edebilirse (ki Hanefî fakihlerin birçoğuna göre tek ispat vasıtası muhatabın tasdikidir) bu durumda akit münakid (geçerli) olsa dahi fâsit olacaktır. Malum olduğu üzere de fâsit akit taraflar tarafından, bu olmazsa da yerine göre hâkimce resen iptal edilmelidir.¹⁶² Ayrıca İbnü'l-Hümâm'dan aktardığımız üzere, bu halde dahi fâsit akit hâzilin akdi gibi kabz ile mülkiyet doğurmayacaktır. Anlaşıyor ki, Hanefî fakihler her ne kadar bu akde geçerli deseler de, neredeyse bâtil akit gibi muamele etmişlerdir. Yine hâzilin akdinde de eğer beyanının şaka yollu olduğu beyan sahibince beyyine ile ispat edilirse veya hâlin delâletinden karinelere anlaşılması mümkünse bu durumda da akit, az evvel zikrettiğimiz mahiyet üzere fâsit olacaktır. Açıklama teorisinde ise beyan sahibinin iradesi ve beyanı arasındaki uygunsuzluklar dikkate alınmamaktadır. Zira bu teoriye göre tek dikkate alınacak olan akdin dış unsuru yani irade beyanıdır.

Hanefî fakihlerin bu nazariyesinin güven teorisiyle örtüşen bazı taraflarının olduğu da görülmektedir. Mesela hukukî işlem iradesinden yoksun olacak şekilde hatalı yapılan irade beyanlarının hükmünün tayininde, hâkim somut olayın şartlarına göre hareket edecektir. Yani halin gereklerini tetkikten sonra akdin

¹⁶¹ Esener, "Borçlar Hukuku Sistemimize Göre Akitlerin İnikadında İtimat Prensibinin Ehemmiyeti," 172.

¹⁶² Mevsîlî, el-İhtiyâr li-ta'lîlî'l-Muhtâr, C.2, 274; Ali el-Hafif, Ahkâmu'l-Muâmelati's-Şer'iyye, 330.

geçerli olup olmadığına karar verecektir. Nitekim Taki Osmâni'nin de yerinde olarak belirttiği gibi, bu tür hata hallerine dair fakihlerin genel-geçer bir kâide veya nazariye ortaya koymamasının aslî sebeplerinden birisi, her bir olaya verilecek olan hükmün farklılık gösterecek olmasıdır. Buna göre hâkim, önüne gelen her bir uyuşmazlığı somut olay adaletini tesis edecek ve hakkaniyete en uygun olacak şekilde hükme bağlayacaktır. Yine hâzilin akdinde de beyanının ciddi olmadığı semenin çok düşük olması vs. gibi bazı karinelere anlaşıyorsa bu durumda da hâkim akdin fesadına karar verebilecektir. Görüldüğü gibi her iki halde de hâkim, uyuşmazlığı çözmek adına somut olayın şart ve durumlarını tetkik etmektedir. Her ne kadar burada yeni güven teorisinde olduğu gibi muhatap bazlı bir tahlil yapılmasa da, en azından objektif dürüst üçüncü kişiyi esas alan klasik güven teorisiyle bir benzerlik olduğu görülmektedir.

Bütün açıklamalar ışığında, Hanefî fakihlerin, yalnızca muhatabın içerisinde bulunduğu hal ve şartlara göre güven ilkesi doğrultusunda beyanı nasıl anlaması gerektiğini esas alan yeni güven teorisinin anlayışını kabul etmediklerini ifade edebiliriz. Nitekim yukarıda da ifade ettiğimiz bu durum, beyan sahibinin hal ve şartlarının neredeyse ihmal edilerek yalnızca muhatap merkezli bir yorum anlayışına vücut vermektedir ki kanaatimizce bu âdil değildir. Teorinin bu eksikliğini gidermek adına beyan sahibine verilen iptal hakkı ise açıklandığı üzere ayrı bir hakkaniyetsizliğe sebep olmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki; konuya dair birçok mutemed Hanefî fıkıh ve usûl kitabını gözdengeçirdikten sonra, pozitif hukuktaki bu iptal hakkının Hanefî mezhebinin konuya bakış açısına uygun düşmediği kanaati bizde hâsıl oldu. Zira Hanefî mezhebine göre aslanan, beyan sahibinin beyan veya hukukî işlem iradesi olmasa dahi irade beyanı doğrultusunda akdin geçerlilik kazanmasıdır. Ancak muhatapla bu hususta anlaşmazlığa düşmeleri halinde, beyan sahibi meseleyi mahkeme arz edecek ve iradesi ile irade beyanı arasında uygunsuzluk olduğunu ya beyyine ile ispat edecek ya da duruma göre hâkim somut olayın şartlarını ve hâlin delâletini esas alarak fesih kararı verebilecektir. Yani akit ya sahih ve geçerli sayılarak hukukî neticelerini doğuracak ya da hâkim kararıyla fâsit olduğuna hükmedilerek feshedilecektir. Muhatabın haklı güvenini koruma gerekçesiyle akit önce geçerli kabul edilip daha sonra beyan sahibine iptal hakkı verilmeyecektir. Kanaatimizce Hanefî mezhebinin meseleye yaklaşımı çok daha tutarlı ve hakkaniyetlidir. Zira pozitif hukukta olduğu gibi öncelikli olarak hukukî işlem

emniyeti ve muhatabın haklı güveni korunarak irade beyanı doğrultusunda akit geçerli sayılmakta, akabinde de duruma göre beyan sahibine mahkemeye başvurarak akdi iptal ettirme hakkı tanınmamaktadır. Yani Hanefî mezhebinde pozitif hukukta olduğu gibi bir taraftan verilen diğer taraftan geri alınmamakta, beyan sahibine karşı muhatabı koruma gayesiyle muhatap beyan sahibine karşı imtiyazlı bir hale getirilmemektedir.

Son olarak, ehemmiyetine binaen bir noktaya daha değinmek istiyoruz: Pozitif hukuk doktrininde güven teorisi için zikredilen birçok örnek, Hanefî fakihlerce farklı açılardan ele alınmaktadır. Bu da giriş kısmında özellikle vurguladığımız bir hususu teyit etmektedir: İslâm Hukuku, kendine has asıl ve esasları olan özgün, sistematik ve müstakil bir hukuk sistemidir. Aynı şekilde günümüzde yürürlükte olan pozitif hukukta böyledir. Hal böyle iken farklı iki sistemin ıstılah ve nazariyelerini mutlak surette birbirine tetâbuk ettirmeye çalışmak makul değildir.

Bu durumu, yukarıda 'yorum teorilerinin ortaya çıkışı' başlığı altında ilk paragrafta verdiğimiz misal üzerinden izah edebiliriz: Somut olayda taraflar Mehmet ve Ahmet, cüneyh üzerinden yaptıkları akdin hangi ülkenin para birimi olduğu noktasında ihtilafa düşmüşlerdir. Pozitif hukuka göre bu durumda hâkim güven teorisine göre muhatap Mehmet'in dürüst ve makul bir muhatap olarak içerisinde bulunduğu hal ve şartlara göre hangi para birimini anlaması gerektiğini tespit etmeye çalışacak ve akit o para birimi üzerinden kurulacaktır.¹⁶³

Hanefî fakihlere göre ise eğer para birimi net olarak belirlenmediyse, örf ve adet hakem kılınarak akdi yaptıkları yerde tedâvülde olan para birimi esas alınacaktır.¹⁶⁴ Akit sırasında kullanılan para biriminin örfen birden fazla manaya gelme durumu varsa, bu durumda en fazla tedavülde olan para birimi esas alınır. Ancak ihtimal dâhilinde olan para birimleri arasında hangisinin tedavülünün

¹⁶³ Furrer, Muller ve Çetiner, *Borçlar Hukuku Genel Hüükümler*, 78-79.

¹⁶⁴ Şeyhizâde, *Mecmau'l-enhur*, C.3, 14; Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-talîl'l-Muhtâr*, C.2, 253-254; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-hükkâm*, C.1, 108; Zira akdin sahih olabilmesi için semenin miktar ve vafının taraflarça bilinebilir olması gerekir. Bkz. Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-talîl'l-Muhtâr*, C.2, 253; Takî Osmânî, *Fıkhü'l-Buyû'*, 424; Ali el-Hafîf, *Ahkâmu'l-Muâmelati's-Ser'iyye*, 417; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c.2, 127.

fazla olduğu bilinmiyorsa, bu durumda semende cehalet olduğu gerekçesiyle akit fâsit olacaktır.¹⁶⁵ Somut olayda taraflar, Türkiye’de hiçbir şekilde tedâvülde olmayan bir para birimi (cüneyh) üzerinden akit kurmaktadırlar. Bu durumda kanaatimize göre Hanefî bakış açısı şöyle olacaktır: Hâkim, Türkiye’de cüneyh üzerinden cereyan eden ticari muameleleri araştırarak, bu tür muamelelerde Sudan veya Mısır cüneyhinden hangisinin daha yaygın kullanıldığını tespit etmeye çalışacaktır. Bu noktada bir veriye ulaşabilirse ona göre hüküm verecek, aksi halde cehâlet sebebiyle akdin feshine karar verecektir. Görüldüğü üzere pozitif hukukta güven teorisi bağlamında değerlendirilen bu mesele, Hanefî mezhebinde farklı bir açıdan ele alınmaktadır.

SONUÇ

Pozitif hukuk doktrininde hâkim olan güven teorisine göre, akdin tarafları arasında irade beyanını anlamlandırma noktasında çıkan uyuşmazlık, hâkimin somut olayın şartları içerisinde dürüst ve makul bir muhatabın anlayışını tespit edeceği normatif yorum ile çözümlenmelidir. Yorum neticesinde ortaya çıkan mana, beyan sahibinin iradesine uymasa dahi muhatabın haklı güveni korunarak akit geçerli sayılmalıdır. Bununla beraber, beyan sahibi –eğer kusurluysa- TBK 35’deki tazminat sorumluluğuna katlanarak hata düzenlemesine göre akdin iptalini talep edebilir. Pozitif hukuk bir taraftan muhatabın haklı güvenini koruma altına alarak hukukî işlem güvenliğini sağlamaya yönelik bir denge kurmaya çalışsa da diğer taraftan beyan sahibine iptal hakkı tanıyarak bu dengeyi beyan muhatabı aleyhine bozmuş olmaktadır. Nitekim doktrinde birçok yazar tarafından bu durum tenkit edilmektedir.

Hukukî istikrar ve düzeninin tesisine büyük ehemmiyet atfeden Hanefî fakihler, batını iradeyi izhar eden irade beyanlarını (icap-kabul) akdin yegâne rüknü saymışlar, beyan sahibinin rızasına uygun olmasa dahi mümkün mertebe irade beyanını esas almışlardır. Bu eğilimlerini de usulî olarak gerekçelendirmişlerdir. Öyle ki Hanefî fakihlere göre rıza, akdin yalnızca sıhhat (cevaz) şartıdır. Bununla beraber tamamıyla lafızcı bir eğilim sergilememiş, irade beyanına aykırı olsa dahi yerine göre “*Falsa demonstratio non nocet* (Yanlış niteleme zarar vermez)” kâidesine benzer şekilde tarafların hakikî ortak iradelerini esas

¹⁶⁵ Şeyhizâde, *Mecma u'l-enhur*, c.3, 14; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, c.2, 127.

almışlardır. Nitekim Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'de yer alan "*Ukûdda itibar maksad ve meâniyedir, elfâz ve mebâniye değildir.*" kâidesi bu manayı ifade etmektedir.

Hanefî fakihler, akıl sahibi, bâliğ bir insandan sâdır olan bir irade beyanını mümkün mertebe hukukî netice doğuracak şekilde yorumlamaya özen göstermişlerdir. Hukukî işlemin tarafları arasında irade beyanlarının ifade ettiği mananın anlaşılması hususunda çıkacak anlaşmazlıkların giderilmesinde imkân nispetinde örfü ve halin delâlet ettiği karineleri hakem tayin etmişlerdir. Hanefî fakihlerin bu husustaki yaklaşımına hukuk tarihi boyunca öne sürülen teorilerden en yakınının açıklama teorisi olduğu, ancak bazı hallerde bu teoriden ayrılıp irade veya klasik güven teorisine yaklaştıkları görülmektedir. Nitekim hakikî iradenin tamamen ortadan kalktığı aşikâr olduğu bazı hukukî işlemlerde hakikî iradenin yokluğunu esas alıp irade beyanını yok sayarak bu tür hukukî işlemleri kendi terminolojileri gereğince ya bâtıl ya da fâsid addetmişlerdir. Bu bağlamda Hanefî fakihler, hukukî işlem güvenliği ve hakikî iradenin korunması ilkeleri arasında güven teorisinde olduğu gibi beyan sahibini ihmal edip yalnızca muhatabı esas alan normatif bir yorum teorisine hacet kalmaksızın denge kurabilmişler ve asırlar öncesinden sistematik ve tutarlı bir akid nazariyesi geliştirebilmişlerdir.

Hakem Değerlendirmesi: Çift kör hakem.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek alıp almadığını belirtmemiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması olmadığını belirtmiştir.

Etik Kurul Onayı: Yazar etik kurul onayının gerekip gerekmediğini belirtmemiştir.

Peer Review: Double peer-reviewed.

Financial Support: The author has not specified whether financial support was received for this study

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest

Ethics Committee Approval: The author has not specified whether ethics committee approval was required.

KAYNAKÇA

- A. Cüneyd Köksal. "Hanefi Fıkıh Düşüncesinde Vücub-Eda Ayrımı ve Bu Ayrımla İlişkili İki Mesele." *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. no.25 (2012):105-122.
- Ali Haydar Efendi, Büyük. *Usûl-i Fıkıh Dersleri*. İstanbul: Meral Yayınları, ty.
- Ali Haydar Efendi, Küçük. "Muvâzaa ve İstiğlâl." Hzl. Sabri Erturhan, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*. 5. (2005): 267-296.
- Ali Haydar Efendi, Küçük. *Dürerü'l-hükkâm şerhu Mecelleti'l-ahkâm*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Antalya, Gökhan. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2012.
- Apaydın, Yunus, "İrade Beyanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000: 22/387-391.
- Arı, Abdüsselam. "Rıza". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Arsebük, Esat. *Borçlar Hukuku*. İstanbul: Arkadaş Matbaası, 1943.
- Avcı, Mustafa. *Türk Hukuk Tarihi*. Konya: Atlas Yayıncılık, 2019.
- Ayan, Mehmet. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Konya: Mimoza Yayınları, ty.
- Bağdâdî, Kâdı Abdulvehhâb. *el-İşrâf alâ nüketi mesâ'ili'l-hilâf*. thk. Habib bin Tâhir. Riyad: Daru İbni Hazm, 1999.
- Berki, Ali Himmet. *Hukuk Mantığı ve Tefsir*. Ankara: Türkiye Adalet Akademisi Yayınları, 2018.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn. *el-Ğâyetü'l-kuşvâ fi dirâyeti'l-fetvâ*. thk. Ali Muhyiddin el-Karadâğî. Beyrut: Daru'l-Beşâiru'l-İslâmiyye, 2008.
- Buhari, Abdülazîz. *Keşfü'l-esrâr fi şerhi Uşûli'l-Pezdevî*. thk. Abdullah Mahmûd Muhammed Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997.
- Çağıl, Orhan Münir. "Jhering'in Hukuk Nazariyesinin Temel Fikirleri." *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 11. no. 3-4 (Eylül 2011): 225-251.
- Demirci İslâm, "İslâm Borçlar Hukukunda Hata." Yayınlanmamış Doktora tezi. Konya, 2011.

- Demirsatan, Barış. "İrade Beyanlarının Yorumlanması Bakımından Muvaza." *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 26, no.2 (2020): 1220-1241.
- Desûkî, Şemsüddîn. *Hâşiye ale's-Şerhi'l-kebîr*. Şâm: Darûl-Fikir, ty.
- Dönmezer, Sulhi – Sahir, Erman,. *Nazarî ve Tatbikî Ceza Hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 1987.
- Dursun, Sanem Aksoy. "Borçlar Hukukunda "Falsa Demonstratio Non Nocet (Yanlış Niteleme Zarar Vermez)" Kuralının Uygulanması." *İstanbul Hukuk Mecmuası*. 1. no.76 (2018): 131-150.
- Ebu Zehre, Muhammed. *el-Milkiyye ve nazariyyetü'l-akd*. Kahire: Daru'l-fikri'l-arabî, 2020.
- Emîr Pâdişah. *Teysîru't-Tahrîr*. thk. Mahlûf el-Adevî. Kahire: Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, 1932.
- Ensârî, Zekeriyâ. *Fethu'l-vehhâb bi-şerhi Menheci't-tullâb*. thk. Muhammed Hâmî Beyzâvî. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Eren, Fikret. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Yetkin Basımevi, 2016.
- Esener, Turhan. "Borçlar Hukuku Sistemimize Göre Akitlerin İnikadında İtimat Prensibinin Ehemmiyeti". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 9. no.3 (Mayıs 1952):166-197.
- Feyzioğlu, Necmeddin. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1976.
- Furrer, Andreas, Muller Chen Markus ve Çetiner, Bilgehan. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: On iki levha yayıncılık, 2021.
- Gümüş, Mustafa Alper. *Borçlar Hukukunun Genel Hükümleri*. Ankara: Yetkin Basımevi, 2021.
- Günay, Cevdet İlhan. *Türk Borçlar Kanunu Şerhi*. Ankara: Yetkin Basımevi, 2015.
- Güvenç, Özgür. "Sözleşmenin Kurulmasında İrade Açıklamalarının Yorumu." Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara, 2020.
- Hafif, Ali. *Ahkâmü'l-muâmelâti's-şer'iyye*. Kahire: Daru'l-fikri'l-arabî, 2008.
- Hallaf, Abdülvehhâb. *Meşâdirü't-teşrî'i'l-İslâmî fîmâ lâ naşşa fih*. Kahire: Matâbi'u'l-Dar'îl-Kitâbi'l-Arabî, 1954.

- Hamevî, Ebü'l-Abbas. *Ġamzü uyûni'l-beşâir alâ meĥâsini'l-Eşbâh ve'n-nezâir*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985.
- Haskefî, Alâüddîn. *İfâdatü'l-envâr*. thk. Muhammed Berekât. Dimeşk: Mektebetü İmam el-Evzâ'î, 2008.
- İbn Âbidîn. *Minĥatü'l-hâlik ale'l-Bahri'r-râik*. Kahire: Daru'l-Kitabi'l- İslâmî, ty.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin. *Reddü'l-muĥtâr ale'd-Dürri'l-muĥtâr*. trc. Mehmet Savaş. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1984.
- İbn Rüşd, Muhammed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muĥteşid*. thk. Salim el-Cezâirî. Beyrut: Müessetür-risâle, 2015.
- İbn-i Nüceym. *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*. thk. Zekeriyya Umeyrât. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999.
- J. Gaudemet. "Eski Çağ Dünyasında Kanunların ve Hukukî Muamelelerin Yorumu". trc. Bülent Tahiroğlu. *İstanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*. 37, no.1-4 (1971):495-508.
- Kaplan, İbrahim. *Borçlar Hukuku Dersleri*. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997.
- Karadağî, Ali Muhyiddin. *Mebdeu'r-Rıza Fi'l-Ukûd*. Beyrut: Dâru'l- Beşâiri'l-İslâmiyye.
- Karâfî, Ebü'l-Abbas. *el-Ümniyye fi idrâki'n-niyye*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1984.
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslâm Hukuku*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Kâsânî, Alâüddîn, *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i*. thk. Muhammed Tâmir. Karaçi: Daru'l-Maa'rifi Diyubend, 2013.
- Kerhî, Ebü'l-Hasen, *er-Risâle*. Kahire: Mektebetü'l-Hâneçî, 1994.
- Kılıçoğlu, Ahmet. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Turhan Yayıncılık, 2016.
- Kocayusufpaşaoğlu, Necip vd. *Borçlar Hukuku Genel Bölüm*. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2014.
- Kocayusufpaşaoğlu, Necip. *Güven Nazariyesi Karşısında Borç Sözleşmelerinde Hata Kavramı*. İstanbul: Garanti Matbaası, 1968.

- Küçük, Eşref. "XII. Yüzyıl Rönesansı ve 'Yeniden Doğan' Roma'yı Günümüze Bağlayan Son Halka: Pandekt Hukuku". *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 56. no. 4 (Aralık 2007): 111-122.
- Merğınânî, Burhânüddîn. *el-Hidâye*. thk. Muhammed Adnan. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye,ty).
- Mevsîlî, Ebü'l-Fazl. *el-İhtiyâr li-ta'lîl'l-Muhtâr*. thk. Muhammed Derviş. Beyrut: Daru'l-Erkâm, ty.
- Molla Civen. *Nûrû'l-envâr fî şerhi'l-Menâr*. thk. Salâh Muhammed Ebü'l- Hac. Amman: Daru'l-Farûk, ty.
- Molla Hüsrev. *Mirkaâtü'l-vüsûl ilâ 'ilmi'l-usûl*. thk. Cemal Ebu İz. Beyrut: Daru'l,Kütübü'l-İlmiyye, 2017.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât. *Kenzü'd-dekâ'ik*. thk.Said Bektaş. Medine-i Münevvere: Daru's-sirâc, 2011.
- Oğuzman, Kemal ve Nami, Barlas. *Medeni Hukuk Giriş, Kaynaklar, Temel Kavramlar*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2019.
- Oğuzman, Kemal-ve Öz, Turgut. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2018.
- Osmânî, Muhammed Takî. *Fıkhü'l-Buyu'*. Karaçi: Mektebetü Maârifî'l- Kurân, 2015.
- Özdoğan, Nulcihan Dalcı. "Sözleşmelerin Yorumunda Gerçek İradenin Tespiti." *İnönü Üniversitesi Hukuk Dergisi*. 8. no.1 (2017): 33-52.
- Patry, Robert, "Güven Teorisi ve Ticaret Hukuku." *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*. 15. no. 18 (Temmuz, 2011):15-25.
- Rado, Türkan. *Roma Hukuku Dersleri (Borçlar Hukuku)*. İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1974.
- Rassâ, Muhammed b. Kâsım. *el-Hidâyetü'l-kâfiyetü's-şâfiye li-beyâni hakâ'iki İbn 'Arafeti'l-vâfiye*. thk. Tahir el-Ma'mûrî. Beyrut: Daru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- Râzî, Ebû Bekir. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sadık el-Gamhâvî. Beyrut: Daru İhyâi Turâsu'l-Arabî.
- Reisoğlu, Safa. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: Beta yayıncılık, 2008.
- Sadrüşşerâ, Ubeydullâh b. Mes'ûd. *et-Tavzîh fî halli gavâmizi't-Tenkîh*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2014.

- Sarıkaya, Murat. "Sözleşmenin Yorumu." Yayınlanmamış Doktora tezi. İstanbul, 2019.
- Seldağ Güneş Ceylan. "Roma Hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi." *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 8. no. 2 (Haziran 2004).
- Semerkindî, Ebü'l-Leys. *Hizânetü'l-fıkh*. thk. Muhammed Abdüsselam Şahin. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2005.
- Senhurî, Abdürrezzâk. *Meşâdirü'l-hak fi'l-fıkhî'l-İslâmî*. Beyrut: Menşûrâtü'l-Halebî el-Hukukiyye, 1998.
- Serahsî, Ebû Bekr. *el-Mebsût*. Beyrut: Daru'l-Mârifet, ty.
- Sevvâr, Vahîdüddin. *et-Ta'bîr 'ani'l-irâde fi'l-fıkhî'l-İslâmî*. Cezayir: eş-Şirketü'l-Vataniyye lilneşri vet-tevzi', 1979.
- Süleyman Hasbi Efendi. *Mecelle'nin Külli Kâideler Şerhi (Tafsîl)*. hzl. Mustafa Avcı-Mehmet Barutçu- Süleyman Tepe. Ankara: Adalet Yayınevi, 2023.
- Şâtıbî, Ebû İshâk. *el-Muvâfakât*. thk. Hüseyin Eyt Saîd. Mağrib: Menşurâtü'l-BeşirbinAtiyye, 2017.
- Şeyhizâde. *Mecma'u'l-Enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*. thk. Halil Umran Mansûr. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Tahir, Sayit. "İslâm Hukukunda İrade Beyanı". Yayınlanmamış Doktora Tezi. Bursa, 2023.
- Taşatan, Caner. "Vasiyetname Lehine Yorum İlkesi ve Bu İlkenin Türk Medeni Kanunu'na Yansımaları". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 23. no.1 (Mayıs 2021): 571-605.
- Tunçomağ, Kenan. *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1969.
- Türk Hukuk Kurumu. *Türk Hukuk Lügati*. Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1991.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet ve Özdemir, Refet. *Türk Borçlar Kanunu Şerhi*. Ankara: Yargıtay Yayınları, 1987.
- Von Tuhr, Andreas. *Borçlar Hukukunun Umumî Kısmı*. çev. Cevat Edege. Ankara: Olgaç Matbası: 1983.
- Yıldırım, Abdülkerim. *Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler*. Ankara: Adaletyayınevi: 2014.

Zencânî, Şihâbüddîn. *Tahrîcü'l-fürû' ale'l-uşûl*. thk. Muhammed Edip Salih. Beyrut: Müessetür-Risâle.

Zerkâ, Mustafa. *el-Medhalü'l-fıkhiyyü'l-âm*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, 2012.

Zerkeşî, Bedrüddîn, *el-Burhân fi 'ulûmi'l-Şur'ân*. thk. Ebû Fadl ed-Dimyâtî. Kâhire: Daru'l-Hadis, 2006.

Zeydân, Abdülkerîm. *el-Vecîz fi uşûli'l-fıkħ*. Kahire: Müessetü Kurtubâ, ty.